

Eesti Vabariigi Sotsiaalministeerium

Lapse ja perekonna hindamise juhend

16. juuni 2009
Tartu

Sisukord

Lapse ja perekonna hindamine: lähteideed	2
1 Miks on vaja ühtset hindamisraamistikku	2
2 Hindamise aluseks olevad põhimõtted	4
1. Hindamine on lapsekeskne	4
2. Hindamine põhineb lapse arengu tundmisel	6
3. Koostöö perekonnaga	7
4. Hindamine on protsess, mitte ühekordne sündmus	10
5. Hindamine on juhtumikorraldusliku sotsiaaltöö olemuslik osa	12
6. Ökoloogiline hindamis põhimõte	13
7. Tugevustel põhinev, ülesehitav hindamine	13
8. Võrdsete võimaluste tagamine, laste ja perekondade võimustamine	15
9. Koostöö hindamisel ja teenuste pakkumisel	16
10. Tõenduspõhisus, reflekteeriv praktika ja sotsiaaltöötaja refleksiivsus	16
3 Lapse ja perekonna hindamise organisatsiooniline korraldus	18
1. Töötajate pädevus ja pidev erialane areng	18
2. Supervisioon	19
3. Õppiv organisatsioon	20
Kasutatud kirjandus	21
Hindamisjuhendi kasutamise juhised	24
Lapse ja perekonna esmase hindamise vorm	38
Lapse ja perekonna põhjaliku hindamise juhend	43
I Lapse olukord valdkondade kaupa ning vanemlik pädevus lapse hooldamisel ja kasvatamisel	43
1. Tervis	43
2. Õppimine ja hariduse omandamine	46
3. Emotsionaalne ja käitumuslik areng	49
4. Suhted perekonnas ja lähivõrgustikus	51
5. Identiteet ja sotsiaalne eneseesitlus	53
6. Lapse vastutustunne ja eneseteenindusoskused	56
II Peresuhted ja elukorraldus	58
III Perekonna koostöövalmidus, suhtumine ümbritsevatesse inimestesse ja keskkonda	64

I Lapse ja perekonna hindamine: lähteideed

1.1 Miks on vaja ühtset hindamisraamistikku

Ükski lastega perekond ei saa läbi välise toeta. Enamasti on toeks lähivõrgustik: vanavanemad, onud-tädid jt sugulased, sõbrad, naabrid, töökaaslased. Tänapäeva killustuvas maailmas varitseb oht jääda ilma lähedaste toeta. Seetõttu ei peaks perekondi liigitama abivajajateks ja toimetulijateks, vaid pigem abi saanuteks ja abist ilmajäänuteks. Oma muredega üksijäänud perekondade märkamine ja aitamine ongi sotsiaalabisüsteemi ülesanne.

Sotsiaaltöö eesmärk on iga inimese heaolu ja üldise mõistliku elukorralduse toetamine. Ühelt poolt toetab ja abistab sotsiaaltöö abivajavaid indiviidide, perekondi ja teisi inimkooslusi, teiselt poolt aga edendab üldist sotsiaalset arengut, viib ellu muutusi ja reforme. Professionaalses sotsiaaltöös on need kaks töösuunda tihedalt läbi põimunud. Selleks et konkreetset last ja perekonda tõhusalt aidata, tuleb põhjalikult parandada nende olukorda ja elutingimusi ning see nõuab tegutsemist mõlemal rindel. Paraku ei teadvusta Eesti sotsiaaltöö ideoloogid ja korraldajad ega ka sotsiaaltöötajad ise sotsiaaltöö avaramat missiooni piisavalt ning sotsiaaltöö taandatakse otseseks klienditööks. Et sotsiaaltöö saaks ühiskonna heaks rohkem ära teha, vajab enam rõhutamist sotsiaaltöötajate roll sotsiaalpoliitika elluvijate ja edendajatena, ühiskonna kui terviku teenijatena. Sellise häälestusega sotsiaaltöötaja suudab laste ja perekondade heaks rohkem ära teha. Tänu uuringutele (Kutsar 2000, Tiit 2008, Child Poverty 2008) on olemas päris hea ülevaade Eesti lastega perede üldisest olukorrast ja arengutest. See on heaks aluseks sotsiaalpoliitika kujundamisele ning suurtele sihtgruppidele suunatud avalike teenuste (nt lastehoid) arendamisele. Kuid kogunud sotsiaaltöötaja teab, et universaalne, „keskmisele“ lapsele ja perekonnale suunatud massteenuse on paljude jaoks ebapiisav või lausa sobimatu. Hea sotsiaaltöö lähtub konkreetsete inimeste ja paikkondade olukorrast ning vajadustest. Nende tundmaõppimine ja analüüs on sotsiaaltöötaja ülesanne. Seepärast tuleb lapse ja perekonna hindamist mõista laiemalt – see pole üksnes konkreetse olukorra hindamine klienditöö raamistikus, vaid ühtlasi andmete kogumine oma paikkonna ja kogu riigi inimeste elu-olu ja probleemide kohta ning ka kogutud andmete mõtestamine ja neist õppimine. Sotsiaaltöö praktikute kogemustest ning nende poolt talletatud andmetest õppimine on Eestis seni korraldamata.

Et toetada lapsi ja peresid nende loomulikus keskkonnas, on vaja ühiskondlikku kokkulepet selles, milliseid probleeme või ebasoovitavaid suundumusi ennetada. See nõuab teadmisi Eesti perede olukorrast, mitmekülgset erialast pädevust, rohkem ressursse ja ka ennetustööd soosivat sotsiaalpoliitilist kliimat. Selline teadmuspõhine ennetustöö ja abistamine aitaks omakorda kaasa sotsiaaltöö staatuse tõusule.

Lastega perekond ei peaks olema üksnes kitsamas mõttes sotsiaalpoliitika ja lastekaitse subjektiks, vaid vajab tõhusamat tuge üldistelt avalikelt teenustelt – eelkõige haridussüsteemilt, aga ka esmatasandi tervishoiult. Põhiharidus on Eestis

kõikidele lastele kohustuslik, seega on koolil kohustus olla eelpostiks, mille kaudu lastekaitse ja sotsiaalhoolekande teenused jõuavad kõikide laste ja peredeni.

Kohalikes omavalitsustes on vaja arendada kogukonnapõhist teenuste ja ennetustöö süsteemi, et võimalikult kodu ja kooli lähedal oleks olemas kõik vajalik laste ja perede toetamiseks. Tähtis pole pelgalt mingi teenuste hulga olemasolu, vaid nende vastavus paikkonna laste ja perekondade vajadustele ja kättesaadavus kõikidele abi, nõu ja toe vajajatele. Eriti laste puhul on hea, kui teenus ja abivajav laps kohtuvad justkui iseenesest, nii et see ei põhjustaks lapsele ja perele piinlikkust ja märgistamist. Lapse- ja peresõbralike teenuste arendamine õnnestub, kui koostööd teevad ametlikud ja vabatahtlikud organisatsioonid, eksperdid akadeemilistest ringkondadest, mitmesugused huvigrupid ja lapsevanemad; loomulikult tuleb kuulata ja kuulda võtta laste kogemusi ja arvamusi.

Tänapäevases sotsiaaltöö klienditöös pole võimalik rääkida umbmääraselt hädasolijate abistamisest. Igal sotsiaaltöö sekkumisel ja teenusel on konkreetne tegija ja adressaat, ajalised piirid ja hind. Et sotsiaaltöö ja pakutavad teenused oleksid piiratud ressursside tingimustes tulemuslikud, on vaja läbimõeldud korraldust ja tihedat koostööd – kogu tegevus peab olema omavahel kooskõlla viidud (koordineeritud) ja tervikuks ühendatud (integreeritud). Üks võimalus selleks on juhtumikorralduslik lähenemine (Juhtumikorralduse käsiraamat 2006).

Juhtumikorralduslik klienditöö sisaldab kliendi olukorra ja vajaduste professionaalset hindamist. Paraku on hindamine Eesti sotsiaaltöös, sh lastekaitstes seni piisava tähelepanuta jäänud. Ilmunud on küll mõned artiklid (Narusson 2005, 2006 a, b; 2008) kuid suur puudus on käsiraamatust, mis teeks tudengitele ja praktikutele emakeeles kättesaadavaks ülevaate hindamise teoreetilistest alustest, korralduse põhimõtetest, eetilistest aspektidest ning jagaks praktilisi juhiseid eri sihtgruppide, sh laste ja perekondade hindamiseks. Nõnda valitsevadki hindamispraktikas suured erinevused, puudub ühtne arusaam hindamise vajalikkusest ja korraldusest. Teenuseid arendades on hindamisest kas kergelt üle libisetud või samastatud seda teenuse saamist õigustava või aruandluseks nõutud bürokraatliku formulari täitmisega. Praktikute suhtumine hindamisse on valdavalt ebalev. Kardetavasti jääb hindamine mõnigi kord ära või ei lähtu see lapse huvidest ja vajadustest. Lapsele ja perele abi osutamine ja nende elu puudutavate otsuste tegemine võib toimuda ka ilma professionaalse hindamiseta ja sekkumisplaanita. Need on vaid kogemuste põhjal tehtud oletused, lapse ja perekonna hindamise praktikat pole Eestis süvitsi uuritud.

Ühtse hindamisraamistiku loomine aitab kaasa ühtsete arusaamade kujunemisele hindamisest. See aitab korraldada hindamist, arvestades Eesti laste ja perede olukorda, lastekaitse süsteemi suutlikkust, asutuste töökorraldust, spetsialistide töökoormust ja ettevalmistust. Kindlasti aitab hindamisjuhendite arendamine ja katsetamine selgusele jõuda, mida me vajame ja millest tuleks loobuda. Ühtne raamistik ei tähenda, et see on lõplik ja kõigile ühtmoodi kohustuslik. Pigem võiks see olla baas või „spikker“, millele toetudes, mida katsetades ja kogemusi saades arendada Eesti oludesse sobivaid, last ja perekonda toetavaid ja spetsialistidele käepäraseid hindamisjuhendeid.

Sotsiaaltöö praktikutele võib tunduda, et hindamise läbiviimine juhendite alusel on aeganõudev lisakoorem. Alguses on juhendi kasutamine tõepoolest raske, kuid pikemas perspektiivis aitab see tööd ratsionaalsemalt korraldada ja seeläbi aega kokku

hoida. Peamist kasu juhendi kasutamisest saavad lapsed ja nende pered, kelle olukorda, soove ja muresid aitab mitmekülgne hindamine põhjalikumalt tundma õppida ning arvestada abistamis- või sekkumisviiside kavandamisel. Üksnes silmnähtavale probleemile keskenduv hindamine aga eirab neid holistilisi, ökosüsteemseid põhimõtteid ning ebapiisavatel teadmistel põhinev abistamine võib osutuda poolikuks, kasutuks või isegi last kahjustavaks.

Paljude maade kogemused näitavad, et ühtne ja kõigile kättesaadav hindamisraamistik soodustab koostööd. Professionaalne juhend tõstab sotsiaaltöötajate staatust koostööpartnerite, eriti haridus- ja tervishoiutöötajate silmis. Juhendi alusel läbi viidud hindamine aitab avaldada autoriteetsemat arvamust. Kui sotsiaaltöötajal on võimalus toetuda selgetele hindamis põhimõtetele, on tal kergem oma seisukohti põhjendada ja koostööpartneritega ühist keelt leida. Siiski, sotsiaaltöötajale endale peab olema selge, et sotsiaaltöös kasutatav hindamisjuhend erineb psühholoogilisest instrumendist, ning seda tuleb ka koostööpartneritele selgitada.

1.2 Hindamise aluseks olevad põhimõtted

Järgneb ülevaade hindamise aluseks olevatest väärtustest ja peamistest teoreetilistest lähenemisviisidest. Loodame, et tekstis leiduvad rohked viited ja kirjanduse loetelu on lugejale abiks edasisel süvenemisel hindamise teemasse.

1. Hindamine on lapsekeskne

Lapsekeskse sotsiaaltöö eesmärk kaitsta last, hoolitseda tema heaolu eest ning tagada igapäevase elu laabumine praegusel hetkel ja kindlustada lapse turvaline areng. Selleks on vaja koos lapse ja perekonnaga süveneda lapse argipäevaellu, soovidesse ja vajadustesse, tugevustesse ja ressursidesse. Lapsekeskselt töötada tähendab kaitsta, toetada ja tervendada last, töötades otseselt koos lapsega, hoida kõikide protsesside fookuses last ja pidada lapsekesksust juhtivaks põhimõtteks oma töös. (Muukkonen ja Tulensalo 2004: 67-75)

Lapsekeskne hindamine tähendab, et last ümbritsevat maailma püütakse vaadata läbi lapse silmade ja tunnetusmaailma, õpitakse tundma lapse kogemusi ning vanemate kogemusi lapsest. Sotsiaaltöötajal tuleb sageli olla suhete sõlmija lapse ja vanemate vahel, „tutvustada“ last vanematele, vahendada ja „tõlkida“ lapse kogemusi ja vaatenurki. *Kogu hindamisprotsessi mõte on selles, et vanemad jt olulised täiskasvanud hakkaksid märkama ja teadvustaksid endale oma lapse vajadusi ning õpiksid neile paremini vastama, parandades nõnda lapse igapäevast heaolu.*

Lapse ja vanemate elu-olu, omavahelisi suhteid ja vajadust midagi muuta tuleb arutada lapse ja tema vanematega nii koos kui eraldi. Lapsega kohtumise eesmärk on õppida teda tundma, mõista tema tugevaid ja nõrku külgi, argipäevakogemusi, soove ja unistusi. Vanematega kohtudes saab arutada nende nägemust lapsest ja lapse vajadustest, aga ka vanemate endi elu-olu ja muresid. Lapsekeskne sotsiaaltöö tähendab lapse vajadustest lähtuvat tööd lapse ja tema vanemate suhetega. Tuleb

nõustuda Kirsi Juhila ja kaasautoritega (2003:12), et lastekaitsetöö kliendiks on laps ja tema vanemad vastastikusel interaktsioonis ja hooldussuhtes.

Karin Auväärti (2007) uurimus näitab, et Eesti lastekaitsetöös esineb ebajärjekindlust lastekaitse kliendi mõistmisel: kord mainitakse tööd lapsega, siis lapse ja vanematega, mõnikord lihtsalt kliendiga. Selline segadus kätkeb ohtu, et konkreetne laps hajub silmist ning raske on järgida lapsekesksuse põhimõtet.

Abi vajava lapse olukorra ja vajaduste hindamine on tihedalt seotud tema vanemate ja kogu perekonna hindamisega, kuid esiplaanil olgu alati laps. Kogu hindamisprotsessi vältel on vaja olla lapse jaoks olemas, kuulata ja toetada last ning lapse individuaalsed vajadused peavad olema vanematega tehtava töö keskmes. Perekonnas võib olla väga raskeid olukordi, kuid lapse mured ei tohi jääda täiskasvanud pereliikmete probleemide varju. Hindamisel tuleb olla tähelepanelik, et abikaasade või elukaaslaste vaheliste tülide, vanema alkoholi- või uimastisõltuvuse või olmeprobleemidega tegelemisel ei ununeks laps. Lapse hooldajaid, olgu need siis ema ja ise või keegi muu, tuleb hinnata eelkõige vanemarollist ja vanemlikest pädevustest lähtudes. Kuigi näiteks alkoholi tarvitamine, partnerite vahetamine jne võib mitte kokku sobida meie endi arusaamaga lapse heast kasvukeskkonnast, peame ikkagi lähtuma konkreetse lapse heaolust. Meil pole õigust vanema(te)le nende „veidrusi“ ette heita, kui need last otseselt ei kahjusta, või kui sekkumine kahjustaks last rohkem kui mõnikord purjus ema, kes oma last armastab ja tema eest enamasti rahuldavalt hoolitseb. Lapse ja perekonna elu on hindamisjuhendis liigendatud valdkondadeks ning see aitab hoida lahus lapse ja teiste pereliikmetega seotud olukordasid, nende vajadusi, kohustusi ja pädevusi. Erinevaid eluvaldkondasid on vaja käsitleda tasakaalustatult, jälgides pidevalt, kuidas perekondlikud ja keskkonna tingimused mõjutavad last.

Kui perekonnas on lisaks abivajavana määratletud lapsele veel lapsi, tuleb ka nende heaolu eest hoolitseda. Perekonnas või keskkonnas valitsevad tingimused mõjutavad ühel või teisel moel pere kõiki lapsi. Silmas tuleb pidada ka hindamisaluse lapsega seotud probleemide võimalikku mõju õdedele-vendadele, kelle head arengut võib ohustada „probleemse“ lapse käitumine või see, et ta hõivab vanemate kogu tähelepanu. Kui ühe lapsega intensiivselt tegeldakse, võivad pere teised lapsed tunda end hüljatuna või jääda hooletusse. Eriti tõenäoline on see juhul, kui peres kasvab puudega või tõsiste käitumisprobleemidega laps.

Saavutamaks head koostöösuhtet lapsega, on vaja talle selgitada, miks hindamine ette on võetud ja tutvustada hindamismeetodeid. Hindamine õnnestub paremini, kui lapsel on võimalus katsetada ja valida endale meelepäraseid eneseväljendamise viise – vestlust, joonistamist, voolimist, piltide järgi jutustamist, kirjutamist, mängu jne. Last puudutava teabe edastamisel nii vanematele kui ka teistele spetsialistidele ja asutustele tuleb täita kõiki kokkuleppeid ja järgida organisatsioonis kehtestatud reegleid. See kehtib igas vanuses laste, sealhulgas puuetega laste suhtes. Lapse turvalisus peab olema tagatud ka hindamisprotsessi ajal ja kui see pole võimalik, tuleb laps kodust eraldada. (Holland 2004)

Kogu hindamise ja muutuste elluviimise protsessi vältel on tähtis ära kuulata ja arvesse võtta nii lapse enda kui vanemate kogemused ja vaated lapse igapäevasest elust ja olukorrast. Kõik sammud on vaja lapse ja vanematega läbi arutada ning kanda hoolt, et pakutav abi vastaks lapse vajadustele.

Hindaja roll annab sotsiaaltöötajale võimu klientide üle. Seepärast pole liigne meelde tuletada, et hindamisjuhend pole „instrument“ ega „mõõteriist“, millega last ja perekonda ekspertpositsioonilt mõõta. Hindamisjuhend on abivahend, millele koostöövestluse arendamisel toetuda. Tähtis on mõista, et hindamine toimub lapse ja perekonna, mitte sotsiaaltöötaja ega sotsiaalabisüsteemi heaks. Primaarne on lapse elu muutumine paremuse poole, mitte arvutisse või toimikusse kirjutatud numbrid ja hinnangud.

Lapsekeskne sotsiaaltöö püüab selle poole, et laps ja vanemad õpiksid enda ja oma pere olukorda nägema ja mõistma uute silmadega, omandaksid edasiviivaid kogemusi ning saaksid seeläbi oma elu teadlikumaks suunajaks. Kui see pole võimalik, tuleb lapsele leida uus kodu.

2. Hindamine põhineb lapse arengu seaduspärasuste tundmisel, kuid peamine on siiski konkreetse lapse arengu eripära mõistmine

Laps saab hästi areneda, kui on täidetud väga paljud keerulised eeltingimused. Et neid tingimusi hinnata, on vaja tunda lapse arengu üldisi seaduspärasusi ja teada, millele igal perioodil erilist tähelepanu pöörata. Vältida tuleb liigset võrdlemist normiga, sest iga lapse areng on individuaalne, see sõltub tema sünnipärasest omadustest, iseloomust, suhetest ümbritsevate inimestega, vaimsest stimulatsioonist, haigustest ja vigastustest, läbielatud hingelistest traumadest, füüsilisest keskkonnast, toidust jne. Seepärast ongi kõik need valdkonnad hindamisjuhendis esindatud.

Abivajavad lapsed on sageli väga halvas olukorras ning ilma sekkumiseta oleks nende hea areng vähetõenäoline. Lapse areng on kiire ja vajakajäämisi mingil kindlal arenguperioodil on raske või isegi võimatu hiljem korvata. Seepärast on vaja jälgida, et igale lapsele oleks pidevalt loodud tingimused eakohaseks arenguks. Laps peab saama vajalikud stiimulid õigel ajal. Silmas tuleb pidada kõiki arengualdkondi ja arvestada lapse individuaalsust. Abistamisprotsessi aluseks olev tegevuskava peab põhinema lapse arenguvajaduste ja vajakajäämistega hindamisel.

Vahel on kuulda kahtlusi, kui võrd pädev on sotsiaaltöötaja hindama, kas laps on eri valdkondades (kõne, pikkus ja kaal, peenmotoorika, puhtuse pidamine jm) eakohaselt arenenud. Tõepoolest, kui sotsiaaltöötaja pole omandanud vastavat pädevust, ei tohi ta läbi viia diagnostilisi teste ega anda ka muul moel hinnanguid. Erialase kõrgharidusega, eriti magistriharidusega sotsiaaltöötaja omab siiski piisavalt teadmisi lapse arengust, et kahtluste korral otsida abi arstilt, eripedagoogilt, logopeedilt, lastepsühholoogilt või -psühhiaatrilt. Kindlasti on vaja lapse arengu hindamisel ja vanematele soovitude andmisel usaldada oma akadeemilisi teadmisi, elukogemusi ja tervet mõistust.

Lapse hindamisel ja tema elu korraldamisel tuleb silmas pidada lapse ajataju iseärasusi. Täiskasvanu jaoks pingeline hindamise ja abi korraldamise protsess võib lapsele näida lõputuna ja tuua kaasa pika määramatuse, ärevuse ja hirmu. Täiskasvanute mõistes eraldatakse ohustatud laps kodust ajutiselt, kuid lapsele võib ka mõne nädalane periood tunduda terve igavikuna. Seepärast on vaja lapsega rääkida,

kuulata tema muresid ja talle hoolikalt selgitada, mis toimub ja mis temast edasi saab, ning seda on vaja teha korduvalt. (Holland 2004)

3. Koostöö perekonnaga

Enamik perekondasid tahab anda oma lastele parima. Riigi ülesanne on olla heaks partneriks raskustesse sattunud perekondadele ning toetada neid laste üleskasvatamisel.

Lapsega toimuva mõistmiseks ja tema aitamise kavandamiseks on vaja luua usalduslik ja vastastikku austav koostöösuhe perekonnaga. Sotsiaaltöötaja peab olema aus ja otsekohene, tutvustama ennast ja oma kavatsusi, informeerima last, vanemaid ja teisi pereliikmeid toimuvast, andma neile tõest teavet nende olukorra ja väljavaadete kohta (Holland 2004).

Koostöö perekonnaga pole eesmärk omaette, tähtis on, et see toimuks lapse huvides. Lapsele lähedasi inimesi, nende suhteid ja panust lapse heaolusse ja arengusse tuleb uurida lapse vaatenurgast. Näiteks ei pruugi mõni lapsele tähtis inimene elada perekonnaga koos, kuid see pole põhjus tema kõrvalejätmiseks hindamisest. (Framework for the Assessment... 2000)

Perekonnaelu käsitlemisel on äärmiselt tähtis järgida konfidentsiaalsusreegleid. Lähtuda tuleb põhimõttest, et sotsiaaltöös on konfidentsiaalsus institutsiooniline, mitte individuaalne. Sotsiaaltöötaja lähtub seadustest ja oma asutuse või organisatsiooni eesmärkidest ja reeglitest ning on aruandekohustuslik. Seepärast pole sotsiaaltöötajal õigust kliendile lubada, et ta ei räägi tema asjadest mitte kellelegi. Sotsiaaltööd tehakse meeskonnas, juhtumeid dokumenteeritakse, neid arutatakse kolleegidega ja superviisoriga. Lapsele ja vanematele on vaja neile arusaadaval moel selgitada, kellele infot edastatakse ja kellele kindlasti mitte. Peamine reegel, mida tuleb perele selgitada, on, et ilma nende teadmata andmeid teistega ei jagata, välja arvatud eriolukorras, kus laps on tõsiselt kannatanud või ohus. (Thompson 1996)

Maapiirkondades, kus kõik tunnevad kõiki ja paljud on sugulussuhetes ning ka sotsiaaltöötaja on paratamatult haaratud kohaliku kogukonna suhtevõrgustikesse, ei saa konfidentsiaalsusreegleid tähtselt järgida (Selg 2006 a). Peamine reegel on, et saladuse hoidmine või avaldamine peab olema lapse huvides.

Perekonna abistamise seisukohalt on tähtsam anda perele oma elust rääkimise ja eluliste asjade üle arutlemise võimalus, pereliikmete mälestuste talletamine toimikusse on teisejärguline. Raskustes olev perekond on sageli üksildane, neil võibolla polegi lähedasi inimesi, kellega tõsiselt rääkida. Kogu perekonnaga ja iga liikmega toimuvate hindamisvestluste eesmärk on aidata luua uusi vaatenurki ja positiivsemaid tõlgendusviise ning soodustada seeläbi muutusi. Lapse ja pere olukorra kohta tehtud märkmed on küll olulised, kuid mitte peamised. Pereliikmed võivad rääkida ka väga isiklike asju, ka selliseid, mida sotsiaaltöötaja ei küsigi. On selge, et selline intiimne ning hindamise seisukohalt kõrvaline info tuleb hoida rangelt saladuses ning seda tuleb ka pereliikmetele kinnitada. Iga sotsiaaltöötaja peab rangelt järgima eetikareegleid ja klientidele selgitama nii nende kui enda õigusi ja kohustusi.

Konfidentsiaalsusreeglite rikkumine kahjustab kliente, kuid see kahjustab ka sotsiaaltöötaja ja sotsiaaltöö mainet.

Sotsiaaltööd tehes tuleb hoolitseda selle eest, et osapooled üksteist mõistaksid. Seepärast on tähtsal kohal tõlkimine nii ülekantud kui otseses tähenduses. Esimest on käsitletud eespool, hindamise lapsekesksuse juures. Otsest, keelelist tõlkimist on vaja, kui laps või vanemad ei oska riigikeelt või seda keelt, milles abistamine toimub. Keele mitteoskajad ei tohi abita jääda. Vahel suudab inimene end mingil määral mõistetavaks teha, kuid mitte keerulistest asjadest rääkida. Sellistel juhtudel on vaja professionaalse tõlgi või kliendi emakeelt oskava kolleegi abi. Probleemiks võib olla ka lapse või vanema erivajadus: kurtide ja pimedate, aga ka vaimupuudega või vaimse tervise probleemidega inimeste ärakuulamisel on vaja vastava ala spetsialisti abi. (Holland 2004)

Vanemad hindavad kõrgelt võimalust osaleda vestlustes spetsialistiga ja oma arvamust avaldada. Lapse huvides on luua koostöösuhet mõlema vanemaga, mitte veeretada kogu süü ja vastutuse koorem emale või süüdistada kõiges isa, ilma tema enda arvamust küsimata. Emade ülemäärases süüdistamisest lastekaitstes on sageli juttu, kuid uurimused näitavad ka seda, et sotsiaaltöötajad kalduvad alahindama, kartma või tõrjuma mehi ja isasid (vt Holland 2004: 64-66, Collins jt 2007: 337, Ivanova 2007).

Otsustades lapse osalemise üle perevestlusel ja/või individuaalses hindamises on vaja arvesse võtta mitte ainult tema vanust, vaid ka arengutaset ja tervislikku seisundit (Framework for the Assessment... 2000, Holland 2004).

Lapse ja perekonna abistamiseks, lapse elu edasiseks korraldamiseks ei piisa üksnes asjaosaliste ärakuulamisest või olukorra vaatlemisest. Vaatlusandmed, lapse ja tema pereliikmete seisukohad, arvamused ja soovid tuleb salvestada, läbi analüüsida ja vajadusel vormistada kirjalikud dokumendid edastamiseks teistele asutustele või institutsioonidele (nt vajalikku teenust pakkuvale MTÜ-le, hooldusõiguse asjus kohtule, õigusrikkumise puhul alaealiste komisjonile jne). See ongi tõlkimine ülekantud tähenduses: lapselt ja perekonnalt ning nende kohta kogutud andmete analüüsi tulemuste põhjal koostatakse „sotsiaaltöö narratiiv“, st professionaalne tekst, millega taotletakse midagi (nt teenust) või õigustatakse mingi otsuse vastuvõtmist (nt algatada lapse suunamine erikooli). „Tõlkimise“ juures on oht, et lapse ja pereliikmete sõnum antakse kas teadlikult või kogemata edasi moonutatuna. Hall jt (1997:182) on leidnud, et sotsiaaltöö narratiivides jäetakse kliendi arvamusega sageli arvestamata. Hall nimetab seda „häälte vaigistamiseks“. Et seda vältida, tuleb olla teadlik viisidest, kuidas võib sotsiaaltöös toimuda inimese häälte vaigistamine: oluline sõnum vaikitakse maha, kui inimese lugu edasi antakse; arvamuse avaldajat esitletakse passiivse, võimetu subjektina, kes ei saa asjadest nagunii aru, sest tal puudub oma mõttemaailm ja vaatenurk; inimesel ei lasta ise enda eest rääkida, vaid talle pannakse sõnad suhu, või antakse sõnum edasi kui subjektiivne, erapoolik ja mitteusaldusväärne. Sotsiaaltöötajal tuleb olla tähelepanelik, et mitte moonutada või maha vaikida just laste ja teiste vähem võimu omavate gruppide (vaesed, eakad, puuetega inimesed jt) vaateid ja soove. Sotsiaaltöötaja ülesanne on oma tegevust reflekteerida, et ära tunda momendid, kus võib tekkida kiusatus kliendilt saadud infot „summutada“ või esitada endale soodsamalt, kas kehtivast praktikast või siis isiklikest vaadetest tulenevalt.

Koostöösuhte arendamine on vahel väga raske, eriti kui perekonnas on toimunud lapse tõsine väärkohtlemine. Igal juhul on vaja püüda kaasata perekond hindamisse. Konstruktivse sotsiaaltöö pooldajad Parton ja O'Byrne leiavad, et sellist nähtust nagu kliendi resistentsus pole olemas, on vaid erinevad viisid teha koostööd. Kui pereliikmed väldivad koostööd, on see nende viis näidata, et pakutavad tööviisid pole vastuvõetavad. Sotsiaaltöötaja ei tohi peale suruda oma nägemust muutusest, vaid pereliikmetega tuleb jõuda kokkuleppele, millest alustada. (Parton ja O'Byrne 2000: 61-62)

Perega hea koostöö kujunemisele tuleb kasuks, kui alustada millestki, mida pere ise oluliseks peab, tulla vastu pereliikmete soovidele. Sotsiaaltöötajad arvavad vahel, et klientidele ei tohi liialt vastu tulla ja neid hüvedega ära hellitada, sest see tekitab „õpitud abitust“. Vastupidi, õpitud abituse kujunemist võib põhjustada olukord, kus inimene ei suuda endaga toimuvat ja oma keskkonda kontrollida, kus raskused ja sagedased tagasilöögid ei lase soovitud teoks teha. Inimene, kes on pidevalt kogunud, et ta pingutused ei vii sihile, annab alla ja loobub üritamast. „Õpitud abituse“ pole liigse hoolitsuse tulemus, seda enam, et praegused ressursid ei võimaldagi sotsiaaltöötajal kellegi eest liiga palju hoolitseda. Võib oletada, et sotsiaaltöötajate viisis kliente kohelda ja nende omavahelises interaktsioonis näib sisalduvat midagi sellist, mis soodustab passiivse tarbijalikkuse kujunemist ja pärsib klientide omaalgutust. Kuidas see Eesti sotsiaaltöös täpselt toimub, vajab edasist uurimist. Klientide enesemääramise ja initsiatiivi probleemistik on keeruline ning kindlasti on liigse aitamise pidamine lastega perede õpitud abituse põhjuseks lihtsustatud ning lausa küüniline. Laste aitamiseks on vaja kõigepealt avastada ja ületada raskused, mistõttu vanemad on eneseusu kaotanud. Teiseks, laps vajab kohe praegu oma arenguvajaduste rahuldamiseks teatud hüvesid („kala“). Kahjustus võib olla korvamatu, kui oodata, kuni ema on omandanud uusi oskusi (õppinud „õnge hoidma“). Käega löönud, masenduses ja ennast mitte usaldavad vanemad ei suuda õppida ja oma elu muuta. (Õpitud abituse kohta vt Selg 2007a)

Mõnikord on koostöösuhte loomisel abi perekonnale tuttavatest ja usaldusväärsetest vahendajatest. Suur tähtsus on esimese kontakti õnnestumisel. Koostööd võivad takistada ka klientide eelarvamused või halvad kogemused sotsiaaltöötajatega. Lastekaitse alal tegutsev sotsiaaltöötaja peab endale teadvustama, et ta on paratamatult kaksikrollis – kontrollija/karistaja ja aitaja – ning nii näeb teda tõenäoliselt ka perekond. Seepärast on vaja pereliikmetele ausalt rääkida oma kavatsustest ning oma tegutsemist põhjendada. Õnneks näitavad uuringud (vt Framework for the Assessment... 2000), et isegi kui lapse tõsise väärkohtlemise avastamise puhul on ette võetud radikaalseid lastekaitseaktsioone (lapse eraldamine perekonnast), suudab professionaalne sotsiaaltöötaja saavutada hea koostöösuhte nii lapse kui vanematega.

Vaatamata sotsiaaltöötaja headele kavatsustele ja professionaalsusele tuleb ette olukordasid, kus koostöö lapsevanemate või ka teismelise lapsega ei õnnestu. Sellistel puhkudel peab sotsiaaltöötaja kriitiliselt hindama ühelt poolt olukorra ohtlikkust ja selle erinevaid lahendusväljavaateid ning teiselt poolt enda käsutuses olevaid ressursse. Vahel on vaja otsustavust ja julgust tunnistada endale ja selgitada ka koostööpartneritele, et iga perekonda ja iga lapse-vanema suhet pole võimalik päästa. Kusagil on mõistlike jõupingutuste piir, sest abi vajavad ka teised lapsed ja

perekonnad. Sellistel puhkudel tuleb tegutseda konkreetse lapse vajadustest ja huvidest lähtudes, otsustada lähtudes sellest, mis on lapsele parim. See peab loomulikult olema sügavalt läbikaalutletud otsus. Niisuguste allaandmisolukordade läbitöötamiseks vajab sotsiaaltöötaja superviisori abi.

Perekondadega töötav sotsiaaltöötaja leiab mõtlemisainet ja kasulikke nõuandeid Lemme Haldre artiklist „Sotsiaaltöötaja koostöö lapsevanemaga“ (Haldre 2008).

4. Hindamine on protsess, mitte ühekordne sündmus

Selleks et mõista, mis toimub abivajava lapsega ning tema perekonnas ja ümbruskonnas, ei piisa ühest-kahest vestlusest või visiidist. Erinevatest allikatest teabe kogumine on keeruline ja kestev protsess ning kõikide andmete tõsiseltvõetavust ja asjakohasust on vaja tõsiselt kaaluda ja arutada koos perekonnaga ja teiste spetsialistidega. Hindamine on interaktsiooniprotsess, mitte ühepoolne „faktide“ ammutamine pereliikmete jutust või nende eluolu jälgimisest. Andmeid kogutakse, analüüsitakse ja tõlgendatakse koos kõigi hindamises osalejatega. Hindamisprotsessi on kirjeldatud Juhtumikorralduse käsiraamatus (Narusson 2006a, 25-32).

Milner ja O'Byrne (2002, 60-63) kirjeldavad hindamisprotsessi viiest astmest koosnevana. See käsitlusviis aitab hindajal oma tegevust korrastada ja mõtestada. Hindamisprotsess algab ettevalmistuste tegemisega. Kõigepealt peab olema selge, miks ja kellele on hindamist vaja, ning mida ja millistest allikatest on vaja teada saada. Lapsele, vanematele ja teistele pereliikmetele tuleb selgitada hindamise eesmärki ja kuidas see toimub. Sellele järgneb andmekogumine. Milner ja O'Byrne rõhutavad täpsust ja hoolikust: andmeid tuleb koguda võimalikult eri allikatest ning kõigile salvestatud andmetele tuleb märkida juurde aeg ja allikas. Paralleelselt andmekogumisega algab andmete vaagimine – see tähendab peamiste teemade leidmist, andmete grupeerimist kobaratesse ja seadmist tähtsuse järjekorda. Neljas aste on analüüs. Siin on abi teooriatest, näiteks öko-süsteemsest lähenemisest, lapse arengu teooriatest jne. Teooriad aitavad arendada hüpoteese, mis annavad analüüsile suuna. Analüüsi käigus koorub välja esialgne olukorra seletus ning ka esialgne kava, mis suundades tuleks sekkuda. Viimane hindamisprotsessi aste on hindamisaruande ja sekkumisplaani koostamine, mis sisaldab vastuseid küsimustele, millist abi vajavad laps, perekond, lähivõrgustik ja kogukond? Millised on soovitatavad muutused või tulemused ning mida on vaja vältida? Milneri ja O'Byrne'i (2002) järgi on hindamisprotsessi eri astmetel vaja korduvalt nõu pidada andmeallikatega (laps, pere, võrgustik, asutused, spetsialistid) ja ka ise oma tööd kriitiliselt reflekteerida, et olla kindel tõenduste ja järelduste mitmekülgsuses ja paikapidavuses ning vältida riske. Milner ja O'Byrne (2002, 63) hoiatavad ennatlike järelduste tegemise eest olukorras, kus napib erinevatest allikatest kogutud andmeid, analüüs on pealiskaudne ning pole kaasatud koostööpartnereid jt nõuandjaid.

Hindamisprotsess on sisuliselt osalev tegevusuuring (*participatory action research*, vt Kemmis ja McTaggart 2005, Strömpl 2006): sotsiaaltöötaja uurib koos lapse ja perekonnaga olemasolevat olukorda, koos kavandatakse ja viiakse ellu muutusi. Ühiselt luuakse muutuste kava, mida töö käigus vastavalt edusammudele või tagasilöökidele perioodiliselt korrigeeritakse ja täiendatakse. Sellise hindamis-

sekkumis-arendusprotsessi aluseks on pidev toimuva peegeldamine ja kogemustest õppimine (vt ka allpool käsitletud reflekteerivat praktikatava). Hindamise ühisjooned kvalitatiivuurimusega (Milner ja O'Byrne 2002) on üheks põhjuseks, miks ülikoolides õpetatakse sotsiaaltöötajatele kvalitatiivsed uurimismeetodid. Milneri ja O'Byrne'i kirjeldatud hindamisprotsessi astmetes on rakendatud temaatilise analüüsi põhimõtteid (Ezzy 2002, 86-94).

Baldwin ja Walker (2005) peavad hindamise juures tähtsaks reflekteerivat tööviisi. Kui Milner ja O'Byrne (2002) joonistasid välja üsna selged astmed, siis Baldwini ja Walkeri jaoks on hindamine tsükliline protsess, milles korduvalt vahelduvad reflekteerimisfaas ja aktiivne toimimise faas kusjuures iga järgmine tsükel kordab osaliselt juba läbi käidut. Hindamist alustatakse reflekteerimisfaasist, mil otsustatakse koos perega, kuidas hindamine peaks toimuma ja milliseid andmeid vajatakse. Seejärel kogutakse mitmekülgne esialgne teave üsna paljudest allikatest. Järgmises reflekteerimisfaasis täpsustatakse fookust ja otsustatakse, millist teavet ja mis allikatest juurde vajatakse. Taas kogutakse andmeid ja taas vaagitakse nende asjakohasust ja piisavust, püstitatakse teooriaid ja loobutakse neist, jne, kuni valmib kõikidele asjaosalistele vastuvõetav ja edasiviiv sekkumispiaan. (Baldwin ja Walker 2005, 47-52)

Lastekaitsetöös tuleb sageli ette olukordi, kus laps on hädas ning on vaja kiiresti otsustada, mida teha ja millest alustada. Kõigepealt on tarvis saada selgust, kas laps on ohus ja kas tema turvalisuse tagamiseks on vaja kiiresti midagi ette võtta. Kiiret tegutsemist nõudvad asjaolud võivad ilmsiks tulla ka hindamise käigus, ka sel puhul tuleb tegutseda vastavalt olukorrale, ootamata ära hindamisaruande ja tegevuskava valmimist. Paralleelselt sekkumisega jätkub põhjalikum, pikaajalisematele muutustele suunatud hindamine. Kuna lapse areng on kiire ja ka asjaolud võivad muutuda, tuleb lapse ning tema sotsiaalse keskkonna hindamist kogu töötamise vältel aegajalt korrata. Seega on hindamine on korduv (iteratiivne) protsess, mis kordub kogu sotsiaaltöise sekkumise vältel. Sotsiaaltöö mõistmisest protsessina annab põhjaliku ülevaate Malcolm Payne (vt Payne 2005b, 21-35).

Loodetavasti lükkab eelnev selgitus ümber arusaama hindamist kui eraldiseisvast etapist, mis eelneb tegevusplaani koostamisele ja sekkumisele. Sotsiaaltööprotsessi käsitlemine etapilisena on omane õpikutele-käsiraamatutele ja selle mõte on näidata teatud tegevuste olulisust ja üldist järgnevust. Tegelikuses pole piirid siiski kuigi jäigad: hindamise käigus mitmesuguseid teemasid arutades avanevad lapse ja vanemate ees uued vaatenurgad, teisenevad arusaamad ja seeläbi toimuvad muutused. Info kogumist on kasulik teadlikult korraldada niimoodi, et küsimuste esitamise, kuulamise ja tagasiside andmise viis kinnitaks pereliikmete kohaseid toimimisviise ja tõrjuks kahjulikke. Hindamise käigus vastab sotsiaaltöötaja klientide küsimustele ning jagab teavet ja nõuandeid. Hea hindamisprotsess on terapeutiline, toetav ja soosib muutusi. (Parton ja O'Byrne 2000, 140-151; Narusson 2006 b); Holland 2004; Framework for the Assessment ... 2000)

5. Hindamine on juhtumikorraldusliku sotsiaaltöö olemuslik osa

Eesti sotsiaalhoolekande süsteemis toimub üleminek juhtumikorralduslikule tööviisile. Juhtumikorralduse põhimõtete rakendamist sotsiaaltöös on tutvustatud „Juhtumikorralduse käsiraamatus“ (2006) ning paljudes välismaises väljaannetes, nagu nt Woodside'i ja McClam'i põhjalikus teoses „Generalist Case anagement. A Method of Human Service Delivery“ (2006).

Juhtumikorraldusliku töötamisviisi põhieesmärk on „hoida kliente pudenemast läbi sotsiaalhoolekande süsteemi lõhede“ (Wood, Tully 2006: 170). Sotsiaaltöö juhtumikorraldus on teenuste pakkumise viis, mille puhul sotsiaaltöötaja hindab kliendi ja tema perekonna vajadusi ja, kui see on vajalikuks osutub, korraldab, koordineerib, jälgib, hindab ja eestkõneleb, pakkumaks erinevaid teenuseid, mis rahuldavad konkreetse kliendi komplitseeritud (liit-) vajadusi. Erinevalt teiste valdkondade juhtumikorraldusest on sotsiaaltöö juhtumikorraldus nii mikro- kui makroloomuline. Sekkumised toimuvad nii kliendi tasandil, hõlmates lapse ja perekonna lähivõrgustikku, kui süsteemi tasandil, hõlmates spetsialistide ja teenusepakujate võrgustikku. Juhtumikorraldus viib lapse ja perekonna kokku erinevate abiressurssidega ning tagab teenuste järjepidevuse. (vt NASW Standards... 1992)

Tänapäeval on juhtumikorraldus saanud sotsiaaltöö praktika ja sotsiaaltöötaja pädevuse olemuslikuks osaks. Kuna sotsiaaltöötaja peab paindlikult ja kiiresti vastama rohketele keerulistele olukordadele, tuleks juhtumikorraldust mõista mitte kui ühte kindlalt piiritletud ja kohustuslikku töömeetodit, vaid kui rolli, mille sotsiaaltöötaja endale võtab, kui klient seda vajab (Wood, Tully 2006: 169). Kaasaegne juhtumikorraldus juhindub reflekteeriva (peegeldusliku) praktikatava (*reflective practice*, vt tagapool) kontseptsioonist (vt Fook 2002; Fook, Gardner 2007). Juhtumikorraldus on vajalik, sest just keerulistes ja sageli ootamatutes olukordades töötamine nõuab ühtaegu nii paindlikku kaasaminekut sündmustega kui ka selget ja läbimõeldud juhtimist (Holloway 2005: 66). Sotsiaaltöös lapse ja perekonnaga tuleb juhtumikorraldust mõista eelkõige kui töökorralduslikku raamistikku.

Juhtumikorraldust rakendades on oht liigselt keskenduda „juhtumite korraldamisele“, nii et reaalse lapse ja tema perekonna vajaduste hindamine ja heade lahenduste leidmine jääb piisava tähelepanuta (Selg 2007b, 2008c). Juhtimis- ja halduskontrolli suurenedes praktikute ja klientide üle võib juhtumikorraldusest kujuneda tööviis, mis keskendub pigem süsteemile kui kliendile ning teenib erialaste või kliendi huvide asemel pigem poliitilisi ja administratiivseid huve (Payne 2000, Fook 2002 149-150). On oht, et sotsiaaltöö kaotab oma holistilise ja pikale perioodile suunatud perspektiivi, muutub tehnokraatlikult lihtsustavaks ning tema otsuseid hakkavad mõjutama esmajoones majanduslikud kaalutlused, mitte klientide vajadused (Fook 2002). Kanada sotsiaaltööteoreetik Bob Mullaly (2007: 87) osutab, et ühiskonnas, kus hinnatakse eelkõige iga inimese individuaalset toimetulekut ja vastutust, võib juhtumikorraldus inimeste aitamise asemel saada inimeste käitumist kontrollivaks meetmeks, mille eesmärk on kõrvaldada olemasolevat sotsiaalset korda ohustavaid ilminguid. Kaugete maade autorite tähelepanekud on asjakohased ka Eestis.

Juhtumikorralduse rakendamine on kindlasti üks viis klienditööd paremini organiseerida ja seeläbi tulemuslikumaks muuta. Juhtumikorralduslik tööviis ei tohiks olla tingimusteta kohustus, vaid seda tuleb rakendada siis, kui kliendi keeruline olukord ja liitvajadused nõuavad abistavate süsteemide ja teenuste koordineerimist. Sotsiaaltöötajad ei tohiks omaks võtta ideed, et juhtumikorraldus on ainuvõimalik viis ületada kõikvõimalikke sotsiaalhoolekande süsteemi puudusi. (Fook 2002:149-150; vt ka Selg 2007b)

6. Ökoloogiline hindamispõhimõte

Lapse mõistmiseks tuleb tema olukorda ja ka suhteid hinnata kontekstis ning selleks sobib ökoloogiline lähenemisviis. Esmatähtsad on perekond, lähisugulased ja lähemad sõbrad, kuid lapse arengut ja heaolu mõjutab ka avaram keskkond, alustades suhetest eakaaslastega ning lõpetades paikkonnas või riigis valitseva majandusliku, sotsiaalpoliitilise ja kultuurilise olukorraga. Lähem keskkond mõjutab last otseselt, kuid kaugemad mõjud jõuavad lapseni perekonna, kooli jt institutsioonide vahendusel. Perekonna majanduslik heaolu, vanemate töökoht ja sissetulek, elutingimused, perekonna suhtlusring, vaba aja tegevused ja osalemine kogukonna ettevõtmistes mõjutavad tugevasti lapse elu. Eriti teismelise jaoks on tähtsad suhted eakaaslastega; eakaaslaste mõju võib olla vanemate mõjust suurem näiteks nii positiivsete kui negatiivsete käitumisviiside omaksvõtmisel.

Laps pakub oma vanematele kahtlemata palju rõõmu, kuid samal ajal on lapse kasvatamine raske ja suurt pühendumist nõudev töö, milles iga vanem ja iga perekond vajab üsna mitmekülgset abi. Tänapäeval on iseenesestmõistetav, et riik toetab perekondasid mitmesugustel rahalistel ja mitterahalistel viisidel. Ülioluline on abi ja tugi, mida lastega perekonnad saavad oma lähedastelt ja sõpradelt, see abi on enamasti vastastikune ning annab heaolutunde. Seepärast pole piltlikult väljendudes õige jagada perekondasid abi vajavateks ja mittevajavateks, vaid peredeks, kes kuuluvad vastastikku toetavatesse lähivõrgustikesse ja saavad lähedastelt abi, ja peredeks, kes sellist mitteformaalset abi ei saa. Lastekaitse huvivälja satuvad eelkõige perekonnad, kel puudub tavapärase lähivõrgustiku tugi ja sotsiaalne kontroll ning kelle muudki keskkonnatingimused on ebasoodsad. (Hartman, Laird 1983, Kilpatrick, Holland 2003, Collins jt 2007).

Ökoloogiline lähenemisviis on sotsiaaltöös populaarne, sest aitab hindamisel ja abi kavandamisel arvesse võtta lapse ja perekonna suhteid, keskkonda ja erinevaid mõjureid, mis lapse arengut ning head vanemlikku toimimist soodustavad või takistavad.

7. Tugevustel põhinev, ülesehitav hindamine

Lapse ja perekonna hindamisel on tähtis jõuda lapse olukorra mitmekülgse mõistmiseni: mis toimub lapsega ja lapse ümber, millised lapsest endast, perekonnast ja keskkonnast lähtuvad positiivsed ja negatiivsed asjaolud lapse olukorda mõjutavad. Kõik see on iga lapse puhul erinev ja vajab täpset uurimist ja kaalumist koos perekonnaga. Ükski olukord ega mõju pole enesestmõistetav!

Traditsioonilises sotsiaaltöös tähendab hindamine võrdlemist mingi kokkuleppelise normiga ning keskendumist puudustele, probleemidele ja neist tulenevatele riskidele. Tavaline argielu ja õnnestumised kipuvad tähelepanuta jääma. Selline lähenemine sisaldab paratamatult lapsevanemate süüdistamist ja häbistamist, mis pärsib muutusoptimismi ja kutsub esile vastupanu abistamise suhtes. Pole perekonda, kus kõik on läbinisti halvasti. Positiivne on kasvõi see, et laps ja vanem(ad) on ikka veel koos ja moodustavad perekonna.

Vastukaaluks probleemikesksele normatiivsusele kujunes paar aastakümnet tagasi tugevustel põhinev, probleemide rõhutamist vältiv hindamissuund, mis keskendub lapse ja vanemate poolt hästi tehtud asjade esiletoomisele. Sel moel soositakse soovitud käitumise ja olukordade jätkumist. (vt Early ja GlenMaye 2000, Narusson 2006 a,b, Selg 2008a)

Konstruktiivne („ülesehitav“, konstruktsionismil põhinev, vt Parton ja O’Byrne 2000: 10-18) sotsiaaltöö astub sammu edasi ning taotleb tasakaalu tugevuste ja puudujääkide väljatoomise vahel. Hindamine peab olema õiglane ja võtma arvesse lapse ja perekonna elu erinevaid külgi. Liigne keskendumine halbadele asjadele teeb jõuetuks nii pereliikmed kui sotsiaaltöötaja. Kui aga lapsel ja tema pereliikmetel pole võimalik avatult oma muresid kurta, jäävad nende ootused ilmselt täitumata ning see takistab usaldusliku koostöösuhte loomist. Kui raskusi ei käsitleta, jääb ka tugevuste väljatoomine pinnapealseks ja deklaratiivseks ning hindamine on ühekülgne.

Konstruktiivse hindamise eesmärgiks pole otsida inimeste elus toimuva kohta „objektiivset“ tõde. See hindamissuund aitab tundma õppida perekonna enda tõde, just sellele perele omast viisi asjadest aru saada. Sellel lähenemisviisil on omad piirangud – võib arvata, et kohus ei aktsepteeri perekonna oma tõel põhinevat arvamust. Konstruktiivne hindamine aitab luua head koostöösuhet ja on aluseks just sellele perele vajalike muutuste saavutamisele.

Parton ja O’Byrne (2000) rõhutavad niisiis, et hindamisega pole võimalik välja selgitada, kas see, mida inimene räägib, vastab täpselt tegelikele sündmustele. Valede paljastamisest tähtsam on püüd aru saada, miks inimesed „valetavad“. Kellena nad püüavad ennast näidata, esitades oma elu kohta just sellist lugu või narratiivi¹? Miks nad püüavad teatud sündmusi maha vaikida või teatud valguses näidata? Tõe tagaajamine iga hinna eest pigem kahjustab abistamist, sest alandab inimesi, diskvalifitseerides nende enesemääratlust. „Ülekuulamise“ asemel on vaja mõistvas õhkkonnas toimuvat vestlust selle üle, kuidas inimesed ise oma elusündmusi tõlgendavad ja mis tähendusi nad neile omistavad. Koostöödialogi käigus kujuneb perekonna ja sotsiaaltöötaja ühine arusaamine sellest, mis on toimunud ning mida ja kuidas edasi teha. Sel moel luuakse ühiselt uus ja kohasem „narratiivne tõde“, mis toetab inimesi oma elu ausal ja positiivsel mõtestamisel ning eesmärkide saavutamisel. (Parton ja O’Byrne 2000, 134-151)

Sotsiaaltöös kipub domineerima sõnaline tegevus: hindamisintervjuu, nõustamine, vestlused. Inimesed erinevad oma verbaalse andekuse ja ka keeleoskuse poolest ning

¹ Narratiiv on teatud iseloomulike tunnustega lugu või jutustus, millega antakse kuulajale kas teadlikult või tahtmatult edasi mingi sõnum. Üldtuntud narratiivivorm on muinasjutt. Sotsiaaltöö interaktsioonides esineb narratiive nii sotsiaaltöötaja kui kliendi kõnes. Narratiivi kohta sotsiaaltöös vt Linno, Selg 2009.

võib arvata, et sotsiaaltöö klientide seas on ülekaalus need, kellel on olnud elus vähem võimalusi arendada sõnaosavust ja julgust oma vaateid vabalt väljendada (vt ka Holland 2004). Seepärast ei peaks uusi arusaamu kujundava koostöödialoogi all mõistma üksnes puhtalt sõnalist tegevust – vestlust või intervjuud – vaid ka üksteise vaadete tundmaõppimist ja tuleviku kavandamist mängude, joonistamise jm loovtegevuste või praktiliste ühistegevuste (näiteks lastega tegelemine, majapidamistööd, dokumentide täitmine) käigus.

Konstruksionistlikel vaadetel põhinev sotsiaaltöö on optimistlik, see lähtub eeldusest, et kuna raskused ja probleemid on inimeste vahel toimuva tulemus, siis on neid võimalik leevendada või neist vabaneda, muutes mõtlemist, asjadest rääkimise viise ja käitumist. Koostöös lapse ja perekonnaga püütaksegi neid muutusi saavutada. Eesmärgid ja ülesanded tuleb püstitada ühiselt, kuid seejuures ei tohi takerduda ei „probleemsesse“ minevikku, ega ka armuda kord püstitatud eesmärkidesse. Koostöö toimub selle nimel, et ühekordsete konkreetsete eesmärkide püüdlamise asemel suudaks perekond omaks võtta pideva teisenemise mudeli (Iversen jt 2005, 704-705).

8. Võrdsete võimaluste tagamine, laste ja perekondade võimustamine

Eesti Vabariigi Lastekaitseseadus (§10) ütleb, et „Lastel on võrdne õigus saada abi ja hooldust ning areneda, sõltumata soost ja rahvusest ning sellest, kas nad elavad täisperekonnas või üksikvanemaga, kas nad on lapsendatud või hooldatavad, kas nad on sündinud registreeritud või registreerimata abielust, kas nad on terved, haiged või puudega.“ Kõik lapsed peavad saama asjakohast kvaliteetset abi, et parimal võimalikul moel areneda. Kahjuks kogevad paljud lapsed argielus kas iseenda või oma perekonna diskrimineerimist. Laste ja perede ebavõrdset kohtlemist esineb lasteaias ja koolis, hoolekande- ja tervishoiusüsteemis, tööturul, avalikes kohtades, vabaaja tegevuste raames jne. Mõned abivajavad lapsed on erivajaduste, elukoha, vaesuse, pikaajalise hooletusse jätmise või väärkohtlemise tõttu ära lõigatud arengu jaoks tähtsatest võimalustest. Kohalikes omavalitsustes ja sotsiaalhoolekande institutsioonides ei tohi jätta ebavõrdsusele reageerimata ega seda veel omalt poolt võimendada.

Mitmesuguste eluliste teemade käsitlemine hindamise käigus loob aluse perekonna võimustamisele: perekonnal aidatakse omandada enesekindlust, teadmisi ja oskusi, eriti oskust leida vajalikku teavet, märgata ja lahendada probleeme ning luua kontakte teiste inimestega. Suureneb pereliikmete eneseväärikus, perekond tunneb, et suudab iseseisvalt toime tulla ja oma elu kontrollida. Tänu parematele sotsiaalsetele oskustele arenevad suhted, tekib kuuluvustunne ja usk, et üheskoos teiste peredega suudetakse oma elu muuta. (Selg 2008a)

Võrdsuse tagamine ei tähenda, et kõiki lapsi tuleb kohelda ühtemoodi, vaid et igale lapsele oleks tagatud optimaalsed arengutingimused, lähtudes tema isikupärast, erivajadustest, perekonna olukorrast jms. Arvesse tuleb võtta Eesti ühiskonna kihistumisest tulenevat sügavat ebavõrdsust ja selle mõju paljude laste arengule. Sotsiaaltöötaja ülesanne on õppida tundma konkreetse lapse eripära, soove ja vajadusi, tema perekonna ja keskkonna tingimusi ning kõrvaldada ohtusid ja korvata puudujääke, mis just selle lapse arengut ja heaolu takistavad. (vt ka Strömpl jt 2007, 41-45)

Sotsiaaltöötaja, kes viib läbi laste ja perekondade hindamisi kohalikus omavalitsuses ning analüüsib ja üldistab hindamistega kogunenud andmestikku, omab väärtuslikku teavet laste ja perekondade elu-olu, arvamuste ja arusaamade, probleemide ja võimaluste, soovide ja vajaduste kohta. See teave võimaldab arendada kohapeal teenuseid ja kavandada ennetusprogramme. Kuid sotsiaaltöötaja ülesanne on olla ka laste ja perekondade (eriti sotsiaalses halvemuses olijate) eestkõnelejaks, tuua nende probleemid ja soovid avalikkuse ette ning teha ettepanekuid sotsiaalpoliitika kujundajatele. Seda seisukohta kaitseb ka Eesti Sotsiaalala töötaja eetikakoodeks.

9. Koostöö hindamisel ja teenuste pakkumisel

Kõik lapsed on sünnist saati haaratud erinevate asutuste ja institutsioonide „haardesse“. Peamisteks tegelejateks on esmatasandi tervishoid, lasteaed, kool ja kohalik omavalitsus. Laste tervise ja arengu küsimustega tegelevad perearst ja -õde, lasteaiaõpetajad, kooliõpetajad, vajadusel eripedagoog ja lastepsühholoog. Need ja teisedki spetsialistid peaksid olema kaasatud ka lapse põhjalikku hindamisse. Eriti oluline on kõikide lastega kokku puutuvate spetsialistide roll laste arenguprobleemide ning ka väärkohtlemise ja hooletusse jätmise võimalikult varajasel avastamisel ja õigeaegse sekkumise tagamisel (vt Strömpl ja Selg 2002). Ka ilmnenu raskuste korral on erinevate spetsialistide teadmistest ja tähelepanekutest palju abi. Vahel on vaja läbi viia ka täiendavaid erihindamisi ja pakkuda sotsiaalhoolekande süsteemi väliseid lisateenuseid. Seepärast on tähtis, et sotsiaaltöötajal oleks ülevaade siduserialade esindajatest oma paikkonnas, nende pädevuspiiridest ja võimalustest ning sisse seatud head koostöösuhted. Koostöö peaks toimuma pidevalt eelkõige laste heaolu nimel (ennetustöö), mitte üksnes ühekordsete sündmustena alles probleemide ja oluliste kahjustuste ilmnemise järel („tulekahju kustutamine“).

10. Tõenduspõhisus, reflekteeriv praktika ja sotsiaaltöötaja refleksiivsus

Lapse ja perekonna hindamine on loov ja põhineb suuresti professionaalsel intuitsioonil. Samas on see äärmiselt vastutusrikas inimeste elusaatuste üle otsustamine, mis peab põhinema rangelt seadustel, määrustel jm tööd suunavatel juhistel. Spetsialistide endi ja nende töö korraldajate ülesanne on tagada, et praktika ja selle superviseerimine toimuks parimal kaasaegsel tasemel ning pidevalt kasutataks teaduslikke uurimistulemusi, üleriigilist ja kohalikku statistikat, ekspertide poolt heakskiidetud tööjuhiseid ning kohalikke (omavalitsuste ja/või maakonna) uuringuid ja ülevaateid (nt perekondade majandusliku olukorra, tööhõive, koolikohustuse täitmise, laste väärkohtlemise juhtude jms kohta).

Iga lapse ja perekonna olukord on ainukordne ning sotsiaaltöö praktika sisaldab küllaga määramatust ja põhjustab kõhkusi, seepärast tunnevad sotsiaaltöötajad, et valmis kujul olemas olevatest juhistest, uurimistulemustest ega teoreetilistest teadmistest pole sageli abi. See võib põhjustada ühelt poolt teooria halvustamist, aga teiselt poolt sekkumiste ja otsuste edasilükkamist ning minnalaskmist. Nende tänapäeva sotsiaaltöö väljakutsetega aitab toime tulla reflekteeriv (peegelduslik) praktika, st teoreetilisi teadmisi kaasav loov õppimine enda ja kolleegide kogemustest.

(vt Parton ja O'Byrne 2000, Fook 2002, Fook ja Gardner 2007, White jt 2006, Framework for the Assessment...2000, Yip 2008, Selg 2008b)

Lapsed ja perekond, vanemlus ja abielu on tundlikud teemad. Perekond on meist enamuse üks kesketest eluväärtustest. Perekonnaelu sees ja ümber ringleb võimsaid emotsioone, müüte ja võimumänge, millest igapähele on oma isiklike kogemusi ja tõlgendusi. Need tõlgendused kanduvad paratamatult sotsiaaltöösse, tuues kaasa erinevaid mõjusid. On hea, et perekond ja lapsed on meile emotsionaalselt nii olulised, muidu poleks ka peretööl ja lastekaitsele pühendunud inimesi. Selleks et isiklikud mõtted-tunded tööd ei segaks, vaid pigem soodustaks, on vajalik sotsiaaltöötaja refleksiivsus, võime olla teadlik oma isiklike kogemuste, hoiakute, eelarvamuste ja maailmavaate mõjust lapse ja perekonna olukorra mõistmisele ja abistamise viisidele. Kuid refleksiivsus hõlmab ka kriitilist suhtumist õpingute ja senise praktika käigus armsaks saanud teooriatesse, klassifikatsioonidesse, meetoditesse ja mudelitesse. Iga olukord on ainukordne ning selleks et aidata tõesti abistaval moel, on vaja oma eelarvamused teadlikult kõrvale heita ning siiralt ja vahetult sisse elada lapse, tema vanemate jt pereliikmete tähenduste maailma. (vt Fook 2002, Fook ja Gardner 2007, Framework for the Assessment ... 2000)

Suurt tähelepanu vajab sotsiaaltöö keelekasutus. Keeletundlikkusest on kasu kuulamisel, sest sõnad ja väljendid, mida laps jt pereliikmed oma elust rääkides kasutavad, annavad olulist lisateavet nende olukorra, lootuste ja hirmude kohta. Luubi all peab olema ka sotsiaaltöötaja enda keel: vältida tuleb must-valget kategoriseerimist, „siltide kleepimist“, hinnangute andmist, klientide ja koostööpartnerite jutu diskvalifitseerimist, üldse igasugust halvustamist ja lihtsustamist. Pingeolukordades esineb kahjuks selliseid ilminguid ning need lõhuvad usaldust.

Reflekteeriva praktika ja professionaalse refleksiivsuse arendamisest ja uurimisest on välja kasvanud uus arusaam sotsiaaltöö tõendus põhiseusest: rangelt teaduslike uurimistulemuste ja teoreetiliste mudelite rakendamisest ei piisa, neid isegi ei tohi kasutusele võtta ilma reaalsesse konteksti sobitamata ja praktiliste kogemustega integreerimata. (Framework for the Assessment ... 2000; Gilgun 2005; Payne 2005a, 63-66; Payne 2006, 72-73; Bell 2005, 84-86).

Refleksiivsus ja reflekteeriv praktika on tõendus põhiseusega tihedalt seotud, ning kõik see kokku väljendub oma tegevuse pidevas kriitilises jälgimises, analüüsimises ja sellest õppimises järgnevate sammude kavandamisel. Enne hindamise juurde asumist on kasulik veelkord läbi mõelda kõik kasulikud soovitusel ja enda kogemused. Seejuures võiks abi olla põhimõtetest, mis pärinevad Sally Hollandi (2004) poolt Inglismaal läbi viidud lapse ja perekonna hindamise alase uurimuse kokkuvõttest. Holland soovib laste ja perekondade hindamise juures silmas pidada järgmist:

- Lapse ja tema vanematega on vaja arutada hindamise eesmärkide ja meetodite üle ning selgitada neile, milles seisneb ametkondlik järelevalve hindamise läbiviimise üle.
- Tähtis on olla avatud erinevate vaatenurkade suhtes ning võtta arvesse teiste erialade spetsialistide ja pereliikmete vaateid.
- Hindamine tähendab pigem nõustamist, arutamist ja kuulamist, mitte mõõtmist ekspertpositsioonilt.

- Esiplaanil olgu lapse turvalisus ja heaolu (olles samal ajal teadlik, et see pole alati üheselt määratletav).
- Tagada tuleb lapse ja tema vanemate suutlikkus osaleda hindamisprotsessis. Selleks on vaja suhtuda tõsiselt hindamismeetodite valikusse, keelekasutusse, sugupoolega seotud teemadesse, kultuurinormidesse ning kirja- ja väljendusoskuse tasemesse.
- Professionaalne sotsiaaltöötaja ei lase end kallutada valitsevatest arusaamadest seoses teatud perekondlike olukordadega, vaid on pidevalt kriitiline ja refleksiivne (jälgib enda suhtumiste mõju). Hindamise eesmärk olgu mitte laitmatu lõppotsus, vaid otsus, mis on kõige kasulikum ja loodetavasti kõige vähem ekslik. (Holland 2004, 157-158)

1.3 Lapse ja perekonna hindamise organisatsiooniline korraldus

1. Töötajate pädevus ja pidev erialane areng

Lapse ja perekonna hindamine täidab oma otstarvet vaid siis, kui hindajateks on pädevad ja pühendunud sotsiaaltöötajad ning ka organisatsioonid panustavad hindamise arendamisse. Hindamise juurutamine õnnestub vaid siis, kui seda toetavad asutuse juhid, kolleegid ja kogu süsteem.

Hindamise alane pädevus hõlmab teadmisi, oskusi ja usaldusväärust. Hindamisega tegelevad sotsiaaltöötajad vajavad pidevat täiendõpet ning võimalusi eneseharimiseks laste vajaduste ning lastekaitse ja perekonnasotsiaaltöö meetodite alal. Hea lastekaitsetöötaja tunneb laste ja perekondade hoolekande ning loomulikult sidusvaldkondade (hariduse, tervishoiu jt) korraldust ja seadusi ning omab ülevaadet paikkonna laste ja perekondade olukorrast ning elukeskkonna ja probleemistiku eripärast. Pädevust ei tohi mõista „papagoitarkusena“, oskusena mehaaniliselt kasutada teiste poolt koostatud juhendeid ja järgida juhtnööre. Hindamisalane pädevus tähendab suutlikkust leida või luua iga konkreetse olukorra jaoks sobiv hindamisstrateegia.

Kohalike omavalitsuste jt asutuste sotsiaaltöötajad/lastekaitsetöötajad, kes hakkavad hindamisjuhendit kasutama, peavad läbima vastava koolituse. Lapse ja perekonna hindamise üldpõhimõtteid, hindamise korralduslikke nõudeid, vajalikke ressursse, superviseerimise eripära peavad tundma ka laste hoolekande/lastekaitse tipp- ja keskastme juhid (sotsiaalministeeriumi ja omavalitsuste juhtivad spetsialistid). Hindamist teostavate asutuste juhid peavad suutma spetsialiste juhendada. Asutustes on vaja juurutada hindamistest õppimise praktika: hindamistulemuste analüüs ning selle alusel teenuste ja ennetustöö kavandamine.

Klientide olukorra ja vajaduste hindamine on tänapäevase sotsiaaltöö olemuslik osa, kuid paraku ei nõua Eesti sotsiaaltöötajate kutsestandard laste hoolekande valdkonnale spetsialiseerunud sotsiaaltöötajalt (IV, V tase) hindamisalast pädevust. See võib olla üks põhjus, miks ka taseme- ja täiendkoolitusprogrammides on hindamisele vähe tähelepanu pööratud ja puudub eesti keelne erialakirjandus.

2. Supervisioon

Laste ja perekondadega tegelevad sotsiaaltöötajad teevad pingelist ja vastutusrikast tööd ning vajavad seetõttu regulaarset supervisiooni ja tööjuhendamist; paar korda aastas või ka kord kuus toimuvast supervisioonist pole erilist tulu. Kui jutt on ametlikult korraldatud supervisioonist, siis on parim, kui sotsiaaltöötajate tööalase superviseerimisega tegeleb suurte teadmiste ja kogemustega kolleeg, erialaekspert, kelle kõrvalerialaks on superviseerimine. Töötajaid suudab hingeliselt toetada ja aidata neil oma tööd reflekteerida ka psühholoogi või psühhoterapeudi taustaga superviisor, kuid tema võimuses pole alati anda tööalast nõu ega aidata lahendada sotsiaaltöö eripärast tulenevaid dilemmasid just sotsiaaltöö eetikast lähtudes. Asutusevälise superviisori poole on kasulik pöörduda kas isiklikus või organisatsiooni kriisiolukorras, kui on vaja erakorralist abi.

Supervisioon on sotsiaaltöö olemuslik osa ning ühtlasi selle peegeldaja. Supervisioon kulgeb (peaks kulgema) paralleelselt sotsiaaltöö hindamis-, sekkumis- jt protsessidega, aidates sotsiaaltöötajal analüüsida neid protsesse ja ka iseennast nende protsesside juhi ja osalisena. Supervisiooni olemust aitab mõista järgmine metafoor: sotsiaaltöötaja aitab kliente, ehitab üheskoos klientidega nende jaoks paremat ja õnnelikumat elu; superviisor omakorda ehitab koos sotsiaaltöötajaga inimlikumat ja tõhusamat sotsiaaltöö praktikat, toetavamat organisatsioonikultuuri ning pädevamat ja oma tööst rahuldust tundvamat sotsiaaltöötajat. Kui superviisoriks on sotsiaaltöötaja, kasutab ta superviseerimisprotsessi käigus õpitut sotsiaaltöö praktika arendamiseks. (Selg 2006b)

Supervisiooni mõistetakse tänapäeval laiemalt: ka töö arutamine kolleegidega täidab samu ülesandeid – pakub tuge ja aitab endas selgusele jõuda. Kolleegidega ühiselt on hea korraldada vestlusringe ja grupiööd, mis ei nõua lisaressursse – seda on võimalik teha ise, vaja on kokkulepet tööandjaga ruumi kasutamise ja töötaja arvestamise kohta. Hea töövorm on kovisioon ehk kaaslassupervisioon, kus üks – tavaliselt kogenum – kolleeg superviseerib grupi ees teist ning grupp omakorda reflekteerib räägitut. Esimestel kordadel võiks kovisiooni juhendada professionaalne superviisor, edaspidi on võimalik ise hakkama saada. Kovisiooni puhul on tähtis kinni pidada formaadist (ajalised piirid, kes kuulab ja kes räägib, vaikides kuulamine), see aitab luua struktuuri ka iseendas. Kõik sellised loomulikud, pehmed toetusvormid aitavad inimestel arendada loovust ja rakendada oma tervet mõistust, nn talupojatarkust, millela üks sotsiaaltöötaja hakkama ei saa. Suur roll sotsiaaltöötajate supervisiooni, kovisiooni ja muude toetusvormide korraldamisel on Eesti Sotsiaaltöö Assotsiatsioonil (ESTA).

Tähtis on sotsiaaltöötaja oskus ise ennast aidata: tegelda hobidega, suhelda lähedaste inimestega, kuid mitte koormata oma lähedasi oma töömuredega, rikkudes seeläbi suhteid. Et isiksusena areneda, mitte läbi põleda ega langeda professionaalsesse kretinismi, peab sotsiaaltöötaja suhtlema ka „normaalsete“ inimestega, mitte üksnes kolleegide ja klientidega

3. Õppiv organisatsioon

Otseselt laste ja perekondadega töötav personal ning nende superviisorid ja juhid peavad olema suurte teadmistega, usaldusväärsed ja otsustusvõimelised. See kehtib ka valdkonna tippjuhtide kohta, kes vastutavad riigi ja kohalike omavalitsuste tasandil laste ja perekondade heaks tehtava töö eest, töötavad välja poliitika ja meetmed, arendavad teenuste süsteemi ning hoolitsevad ressurssidega kindlustamise ja eri süsteemide koostöö eest.

Sotsiaalhoolekandega tegelevate asutuste organisatsioonikultuur peab tähtsustama ja soodustama iga töötaja õppimist. Nii organisatsioonil tervikuna ja igal töötajal on vaja olla õpivõimeline ja kohaneda muutuvate tingimuste ja nõudmistega. Selleks peab organisatsioonis valitsema üksmeel suhtumises uuendustesse, kõik peavad omaks võtma muutustega kaasnevad uued väärtused ja tavad ning õppimisprotsess peab hõlmama kogu organisatsiooni ja iga selle liiget.

Organisatsioonid, kes ei suuda piisavalt kiiresti õppida, kaotavad oma tulemuslikkuse, ahistavad oma liikmeid, manduvad ja hääbuvad lõpuks. Kuna sotsiaalhoolekanne peab vastama ühiskonna järjest muutuvatele vajadustele, peavad selle valdkonna organisatsioonid olema paindlikud ja õpivõimelised ning oma tegevust pidevalt ümber kujundama.

Kasutatud kirjandus

- Auväärt, Karin (2007). Lastekaitse erialadiskursus Eesti lastekaitse käsiraamatutes. Lapse arvamuse kuulamine ning koostöö lapsega. *Sotsiaaltöö*, 6, 55-57.
- Baldwin, Norma; Walker, Linda (2005). Assessment. Adams, Robert; Dominelli, Lena; Payne, Malcolm (Eds). *Social Work Futures: Crossing Boundaries, Transforming Practice*. Palgrave Macmillan. Lk 36-53.
- Bell, Lorna (2005). Rewiew. Adams, Robert; Payne, Malcolm; Dominelli, Lena (Eds). *Social Work Futures: Crossing Boundaries, Transforming Practice*. Palgrave Macmillan. Lk 83-96.
- Child Poverty and Well-Being in the EU. Current status and way forward (2008). European Commission. The Social Protection Committee. http://ec.europa.eu/employment_social/spsi/docs/social_inclusion/2008/child_poverty_en.pdf
- Collins, Donald; Cathleen Jordan & Heather Coleman (2007). *An Introduction to Family Social Work*. Second edition. Thomson. Brooks/Cole.
- Early, Theresa J., GlenMaye, Linnea F, (2000). Valuing families: social work practice with families from a strengths perspective. *Social Work*, 2000, 45, 2, lk 118-130.
- Eesti Vabariigi Lastekaitse seadus (1993). Elektrooniline Riigi Teataja.
- Ezzy, Douglas (2002). *Qualitative Analysis*. Crows Nest, NSW, Australia: Allen & Unwin.
- Fook, Jan (2002). *Social Work Critical Theory and Practice*. Sage Publications.
- Fook, Jan; Gardner, Fiona (2007). *Practising Critical Reflection. A Resource Handbook*. Open University Press.
- Framework for the Assessment of Children in Need and their Families (2000). Department of Health. London.
- Gilgun, Jane F., 2005. The Four Cornerstones of Evidence Based Practice in Social Work. *Research on Social Work Practice*, vol.15 (1) pp.3-9.
- Haldre, Lemme (2008). Sotsiaaltöötaja koostöö lapsevanemaga. *Sotsiaaltöö*, 4, lk 36-39.
- Hall, Christopher (1997). *Social Work as Narrative. Storytelling and Persuasion in Professional Texts*. Ashgate Publishing Ltd.
- Hartman, Ann; Laird, Joan (1983). *Family-centered Social Work Practice*. New York, Free Press.
- Holland, Sally (2004). *Child and Family Assessment in Social Work Practice*. SAGE Publications.
- Holloway, Margaret (2005). Planning. Adams, Robert; Dominelli, Lena; Payne, Malcolm (Eds). *Social Work Futures: Crossing Boundaries, Transforming Practice*. Palgrave Macmillan. Lk 54-67.
- Ivanova, Jane (2007). Lastekaitse erialadiskursus Eesti lastekaitse käsiraamatutes. Ema ja isa käsitlemine. *Sotsiaaltöö*, 6, 52-54.
- Iversen, Roberta Rehner; Gergen, Kenneth J.; Fairbanks, Robert P. (2005). Assessment and Social Construction: Conflict or Co-Creation? *British Journal of Social Work*, 35, 5, 689-708.
- Juhila, Kirsi; Pösö, Tarja; Hall, Christopher & Parton; Nigel (2003). Introduction. Beyond a Universal Client. In Hall, Christopher, Kirsi Juhila, Nigel Parton & Tarja Pösö (Eds.) *Constructing Clienthood in Social Work and Human Services. Interaction, Identities and Practices*. Jessica Kingsley Publishers. London and New York. Lk 11-24.

- Juhtumikorralduse käsiraamat (2006). EV Sotsiaalministeerium ja TÜ Pärnu Kolledž. Tallinn. <http://www.sm.ee/est/pages/index.html> (12.05.08)
- Kemmis, Stephen ja McTaggart, Robin (2005). Participatory Action Research: Communicative Action and the Public Sphere. N. Denzin and Y. Lincoln (Eds.) Handbook of Qualitative Research (3rd Ed.), lk 559-603.
- Kilpatrick, Allie C. and Holland, Thomas P. (2003). Working with Families: An Integrative Model by Level of Need. 3 Rev ed. Allyn & Bacon.
- Kutsar, Dagmar (toim) (2000). Lapsed Eestis. ÜRO Arenguprogramm Eestis, Tallinn. <http://web.archive.org/web/20011216205248/www.undp.ee/child> (12.05.08)
- Linno, Merle, Selg, Marju (2009). „Ma olen hea ema!“ – lastekaitsetöö klientide identiteet narratiivide põhjal. Sotsiaaltöö, 6. (Ilmumas).
- Milner, Judith, Patrick O'Byrne (2002). Assessment in Social Work. 2nd Revised edition. Palgrave Macmillan.
- Mullaly, Bob (2006). New Structural Social Work: Ideology, Theory, Practice. 3rd Revised edition. Oxford University Press.
- Muukkonen, Tiina; Tulensalo, Hanna (2004). Kohtaavaa lastensuojelua. Lapsikeskeisen lastensuojelun sosiaalityön tilannearvion käsikirja. Helsingin kaupungin sosiaalivirasto. Selvityksiä: 1.
- Narusson, Dagmar (2005). Kliendi vajaduste hindamine sotsiaaltöös. Sotsiaaltöö, 2, 34-39.
- Narusson, Dagmar (2006 a). Kliendi vajaduste ja ressursside hindamine. Juhtumikorralduse käsiraamat. EV Sotsiaalministeerium ja TÜ Pärnu Kolledž. Tallinn. <http://www.sm.ee/est/pages/index.html> (12.05.08) Lk 25-32.
- Narusson, Dagmar (2006 b). Jõustav hindamine sotsiaaltöö klienditöös. Sotsiaaltöö, 6, 7-11.
- Narusson, Dagmar (2008). Puuetega laste hindamine sotsiaaltöös. Sotsiaaltöö, 2, 33-38.
- NASW Standards for Social Work Case Management (1992) National Association of Social Workers. http://www.socialworkers.org/practice/standards/sw_case_mgmt.asp#def (12.05.08).
- Parton, Nigel; O'Byrne, Patrick (2000). Constructive Social Work: Towards a New Practice. Basingstoke Macmillan.
- Payne, Malcolm (2000). The Politics of Case Management and Social Work. International Journal of Social Welfare. 9, 2, 82-91.
- Payne, Malcolm (2005a). Modern Social Work Theory. Third edition. Palgrave. Macmillan.
- Payne, Malcolm (2005b), Social Work Process. Adams, Robert; Dominelli, Lena; Payne, Malcolm (Eds). Social Work Futures: Crossing Boundaries, Transforming Practice. Palgrave Macmillan. Lk 21-35.
- Payne, Malcolm (2006). What is Professional Social Work? 2nd Revised edition. Policy Press.
- Pezzot-Pearce Terry, John Pearce (2004). Parenting Assessments in Child Welfare Cases: A Practical Guide. University of Toronto Press.
- Selg, Marju (2006a). Maasotsiaaltöö – mis selles erilist on. Sotsiaaltöö, 2, 25 - 29.
- Selg, Marju (2006b). Superviseerimine ehk tööjuhendamine eesti sotsiaaltöös – arutamist vajav teema. Sotsiaaltöö, 4, 10 - 14.
- Selg, Marju (2007a). „Õpitud abituse” ja „anna näljasele õng, mitte kala” vajalikkus Eesti sotsiaaltöö erialadiskursuses. Sotsiaaltöö, 4, 42 - 46.

- Selg, Marju (2007b). Võrgustikutöö, juhtumikorraldus ja supervisioon – kolm päästvat ideed Eesti lastekaitse erialadiskursuses. ESAK VII Ettekannete täistekstid, <http://www.ut.ee/300704> (12.05.08).
- Selg, Marju (2008a). “Jõustamine” ja tugevustel põhinev lähenemine. Sotsiaaltöö, 3, 19 - 22.
- Selg, Marju (2008b). „Refleksiivsus“ ja „reflekteerimine“ pole sünonüümid ega vastandu tõenduspõhisele praktikale. Sotsiaaltöö, 4, 48 - 50.
- Selg, Marju (2008c). Lapsekesksuse tõlgendusi eesti lastekaitse käsiraamatute võrgustikutöö juhistes. Vaateid teelahkmelt. Sotsioloogia, sotsiaaltöö ja sotsiaalpoliitika aktuaalseid probleeme. Tartu: TÜ Kirjastus. 167-191.
- Sotsiaalalala töötaja eetikakoodeks (2005). Sotsiaaltöö, 6, 4-6.
- Sotsiaalhoolekande seadus (1995). Elektrooniline Riigi Teataja.
- Strömpl, Judit; Kaljuvee, Helen (2006). Tegevusuuringu kasutamisest sotsiaaltöö uurimises. Sotsiaaltöö, 10(5), 46 - 49.
- Strömpl, Judit; Selg, Marju (2002). Ülevaade Tartu linnas lastega, noortega ja reproduktiivses eas perekondadega tehtavast tööst. Spetsialistide nägemus. Tartu: Kohalike Omavalitsuste Portaali
- Strömpl, Judit; Selg, Marju; Soo, Kadri; Šahverdov-Žarkovski, Beata (2007). Eesti teismeliste vägivallatõlgendused. Tallinn: EV Sotsiaalministeerium
- Thompson, Nigel (1996). People Skills. A Guide to Effective Practice in the Human Services. Macmillan. Macmillan.
- Tiit, Ene-Margit (2008). Muutuv Eesti pere. Akadeemia, 4, 801-818.
- Webb, Nancy Boyd (2003). Social Work Practice with Children. The Guilford Press.
- White, Sue; Fook, Jan; Gardner, Fiona (2006). Critical Reflection in Health and Social Care. Open University Press.
- Wood, Gale Goldberg, Carol T. Tully (2006). The Structural Approach to Direct Practice in Social Work: A Social Constructionist Perspective. 3Rev ed. Columbia University Press.
- Woodside, Marianne; McClam, Tricia (2006). Generalist Case anagement. A Method of Human Service Delivery. Thomson Brooks/Cole.
- Yip, Kam-shing (2008). Eneserefleksioon refleksiivses praktikas: manitsus ettevaatlikkusele. Sotsiaaltöö, 1, lk 38-42.

Hindamisjuhendi kasutamise juhised

Hindamisjuhendi põhiosa koosneb kolmest osast:

- I Lapse olukorra ja tema arenguvajadustele vastavate vanemlike pädevuste hindamine arenguvaldkondade kaupa
- II Peresuhete ja elukorraldus
- III Perekonna koostöövalmidus, suhtumine ümbritsevasse inimestesse ja keskkonda

Põhiosale lisanduvad:

IV Koduste olude hindamine – puhtus ja kord

V Äsjaste sündmuste küsimustik

VI Alkoholi tarbimise küsimustik

Juhendid IV, V ja VI on nii hindamiseks kui abistavaks sekkumiseks. Hindamisel võiks neid kasutada juhtudel, kui esmase ja/või põhjaliku hindamise tulemusena on selgunud vastavad probleemid. IV ja V juhendi küsimustikust võib jätta välja mitteasjakohaseid küsimusi ja lisada neid, mis aitavad konkreetset olukorda sügavamalt avada. Alkoholi tarbimise küsimustik on kasutatav ainult tervikuna. Nende juhendite põhjal tehtud hindamiste kohta tuleks kirjutada eraldi hindamiskokkuvõtted ning liita need esmase või põhjaliku hindamise tulemustega. Iga juhendi juures on kasutusjuhised, hindamise üldpõhimõtted põhijuhendiga ühised.

Juhendi põhiosale eelneb hindamisvorm **Lapse ja perekonna esmane hindamine**, mis on mõeldud täitmiseks vabas vormis kirjeldustega.

Hindamisjuhendi põhiosa saab kasutada paindlikult:

- Tervikuna, jättes välja vaid ilmselgelt asjasse mittepuutuvad küsimused.
- Vastavalt olukorrale (nt konkreetne kohtumine, abistamisprotsessi kestel ilmnenud probleem, kodukülastus) võib juhendist valida ka üksikuid osi ning komponeerida neist n-ö ühekordseid juhend.
- Kui esmane kontakt toimub kodukülastusel, võib olla otstarbekas alustada hindamist juhendiosaga „II Peresuhted ja elukorraldus“.

Hindamisjuhenditest valikuid tehes tuleb silmas pidada hindamise peamist eesmärki – luua mitmekülgne ja terviklik pilt lapse ja perekonna olukorrast nii pereliikmeile endile kui ka hindajatele. Juhendi osaline kasutamine eeldab head eelnevat ülevaadet lapse ja perekonna üldisest olukorrast, et välistada hindamist oma kahtlustele või kellegi kaebustele kinnituse saamiseks. Juhendi osade või „lühivariantide“ kasutamine võib viia eksiteele, sest nendesse võidakse valida küsimused, mis näivad kõige olulisemad üksnes põgusa ja kardetavasti ühekülgse mulje põhjal.

Põhihindamine peab olema võimalikult mitmekülgne, eri eluvaldkondi ja teemasid haarav. Erinevatest allikatest ja eri meetoditel kogutud andmete vaagimise ja esialgse analüüsi tulemusena saab otsustada, mis valdkondadele edaspidi sügavamalt keskenduda. Probleemsete valdkondade süvahindamisse on mõistlik kaasata eksperte: psühholooge, eripedagooge jt. (Hindamisprotsessi kohta vt Lähteideedes: Hindamine on protsess, mitte ühekordne sündmus)

Hindamine toimub alati lapse ja perekonna, mitte sotsiaaltöötaja ega süsteemi huvides. Ka kõige raskemas ja lootusetumas olukorras peab hindamine olema last ja perekonda tervendav, jõustav ja võimustav. Heast hindamisprotsessist, isegi kui see toob esile palju kurba ja rasket, on kõigil osalejatel midagi õppida.

Mõisted

Laps – igas eas laps ja noor vanuses 0-18. Kui mingi vajadus või oht on seotud konkreetse vanusega, on küsimustes imik (0-1,5 a), väikelaps 1,5-3 a), koolieelik (4-6 a), kooliealine laps (alates 6-7 a), teismeline (alates 12-13 a).

Vanemad – vastutav ja täideviiv allsüsteem perekonnas. Esmajärjekorras tuleb hindamisse kaasata bioloogilised vanemad, kuid tähelepanu tuleb pöörata ka teistele peres elavatele ja/või lapse suhtes vanemarolli täitvatele täiskasvanutele. Lapse olukorda võivad oluliselt mõjutada vanaema, bioloogilise vanema elukaaslane, täiskasvanud (pool)õed-vennad, lahus elav vanem (vanemad), hooldusvanemad jt. Kui olukord nõuab, tuleb eraldi hinnata mitut vanemarolli täitvat inimest. Hindamisjuhendit täites tuleb selgelt kirjutada, kellest on jutt – kas bioloogilistest vanematest, emast või isast, kasuvanemast, vanavanemast või kellestki teisest, kes lapse kasvatamisega realselt tegeleb.

Perekond (pere). Kui jutt on otsesest tegevusest seoses lapsega, on õigem vanemad, kui mingitest üldisematest asjadest (nt ei ütle, kus elavad jne), siis perekond. Nii ta on ju ka.

Pereliikmed – lapsega koos elavad inimesed, vaadates lapse vaatevinklist, mitte leibkonna liikmed juriidilises tähenduses.

Üldine soovitus hindajale: pole vaja liialt süveneda perekonna määratlemise teooriatesse ja juriidilistesse nüanssidesse. Lapsega koos elavad isikud ongi tema perekond. Vajadusel lisage märkusi, nt lahus elava vanema rolli kohta lapse elus.

Sotsiaaltöötaja. Hindamisjuhend on mõeldud kasutamiseks sotsiaaltöötajatele, lastekaitse spetsialistidele ja teistele asjatundjatele, kes töötavad kohalikes omavalitsustes ja muudes asutustes laste ja nende perekondadega. Hindamist läbiviivat spetsialisti on juhendis nimetatud üldnimega „sotsiaaltöötaja“.

Asenduskodus (lastekodus) või hooldusperes elava lapse olukorra hindamiseks on vaja juhendit kohaldada, jättes välja asjasse mitte puutuvad küsimused, lisades küsimusi rubriiki „muu“ ja kirjutades juurde selgitusi. Asenduskodu töötajat või hooldusvanemat ei saa üks-üheselt samastada bioloogilise vanemaga. Siiski on ilmselge, et ka asenduskodus elaval lapsel on samad vajadused mis oma vanemate juures kasvaval lapsel: peab olema tagatud tema praeguse heaolu ning loodud mitmekülgsed tingimused arenguks, pidades silmas lapse tulevikku. Asenduskodu lapse olukorra hindamisel tuleb läbi käia kõik peamised teemad.

Vanemlik pädevus (kompetentsus): teadmised, oskused, väärtushoiakud lapse kasvatamisel. Pädevuse asemel on kasutusel ka teisi termineid, näiteks

„võimekus“ (Narusson 2008)² seostub suutlikkuse-suutmatusega last kasvatada. Ka „oskused“ kitsendav, sest ei rõhuta väärtuselist külge.

„Sageli”, „piisav”, „üldiselt“ jm määrsõnad ei peaks vastajas segadust tekitama. Need sõnad juhivad tähelepanu millelegi olulisele. Vastates tuleb lähtuda tervest mõistusest. Kui olukord on kriitiline, siis tuleb numbritega või muul moel kirjeldada kõnealuse asja või nähtuse hulka või sagedust ning ohtu lapsele.

Andmekogumismeetodid

Hindamisel kasutavad andmekogumismeetodid langevad on üldiselt needsamad, mida kasutatakse kvalitatiivuuringutes andmete kogumiseks: etnograafiline vaatlus, intervjuerimine ja dokumentide analüüs. Intervjuerimise käigus on laste ja peredega töötades soovitatav joonistada koos perega genogramm ja keskkonnakaart ning kasutada ka muid loovaid ja interaktiivseid meetodeid, nagu joonistamine, perekonnaskulptuur, nukud jm mänguasjad ja rollimängud. Nende kasutamiseks tuleks läbida vastav koolitus.

Kodukülastus

Kodukülastusel võib olla erinevaid eesmärke: olukorraga tutvumine kaebuse korral, perekonnaga kontakti loomine, hindamise läbiviimine, abi osutamine, lapse eraldamine perest. Võib juhtuda, et kodukülastuse eesmärk ja sisu muutuvad külastuse vältel, sest nähtu-kuuldu polnud ootuspärane. Kodukülastusi seostatakse pigem sotsiaaltöötaja kontrollifunktsiooniga, mitte toetuse ja abi pakkumisega.

Kodukülastus on sotsiaaltöötajate jaoks keeruline teema. Ühelt poolt aitab kodune kohtumine õppida tundma perekonna igapäevast elu ja probleeme ning leida ühine keel. Teiselt poolt on loomulik, et perekond lubab sotsiaaltöötaja meelsamini sisse, kui oluliste pereliikmetega on eelnevalt kohtunud ja koostöösuhe loodud. Heaks lahenduseks on kogukondlike töövormide edendamine, nii et laste ja nende vanematega on võimalik kohtuda perekeskuses mitmesuguste ürituste, grupitergevuste, talgute jms raames. Pingevas õhkkonnas on inimesed alati oma elust rääkima, nõu küsima ja ka abi vastu võtma.

Koduse keskkonna hindamine võib näida hinnangulise sekkumisena perekonna eraellu. Sotsiaaltöötajad kalduvad seesugust sekkumist vältima ning ilmselge räpasus, hais ja korralagedus jäetakse sageli lapsevanematega käsitlemata ja ka dokumenteerimata. Laste ja perekondadega tegeleva sotsiaaltöötajal tuleb enda jaoks selgeks mõelda, kelle huvides ta tegutseb ja millised on mõistliku sekkumise piirid erinevates olukordades. Kindlasti on vaja sellele teemale tähelepanu pöörata asutuse tööjuhistes ja töötajate superviseerimisel.

Kodukülastused on erineva eesmärgiga. Kui minnakse päästma hädas olevat last, siis on ootamatu saabumine koos politseinikuga õigustatud. Kui otsesest hädaolukorda pole, tuleb lähtuda üldkehtivast reeglist, et iga inimese kodu on privaatne ning viisakas külaline ei saabu ilma kutsumata või ette teatamata. See kehtib ka sotsiaaltöötaja

² Vt kirjanduse loetelu „Lähteideede“ lõpus.

kohta. Professionaalne perekülastus on ette valmistatud, kindla eesmärgiga ja perega kokku lepitud.

Sotsiaaltöötaja füüsiline ohutus

Kodukülastusi tehes on vaja olla teadlik võimalikest ohtudest (vägivaldsed pereliikmed, kriminaalne naabruskond) ja osata end kaitsta (Collins jt 2007). Järgmised soovitusel aitavad sotsiaaltöötajal vältida füüsiliste rünnakute ohvriks langemist:

- Kõige olulisem on hirmu mitte alla suruda, vaid võtta kasutusele ettevaatusabinõud. Kui on põhjust oletada, et pere naabruskond on ohtlik, õpi seda enne visiiti tundma. Pööra tähelepanu kultuurilistele eripäradele ning tee vahet reaalsel ohtudel ja kujutlustel.
- Keegi töökaaslastest peab teadma kodukülastuste ajakava, perede nimesid ja aadresse ning oletavat tagasijõudmise aega. See võib olla korraldatud ka telefonivalvena. Hea oleks kokku leppida ka oma piirkonna politseiametnikuga, et ta oleks valmis väljakutsele kiiresti reageerima.
- Väldi kodukülastusi pimedal ajal. Kindlasti ära mine pimedas üksinda ohtlikku kohta. Sotsiaaltöötaja varustuse hulka peab kuuluma mobiiltelefon ja taskulamp. Taskulamp võib ka enesekaitseks ära kuluda.
- Vali ohutuim juurdepääsutee ja sobiv transpordivahend. Kui kodus kohtuda tundub ohtlik, vali selleks teine koht. Kui tajud kohtumise ajal ohtu, leia ettekääne kiireks lahkumiseks.
- Ära võta kaasa ülearust raha ja ära kann kalleid ehteid. Sõida tagasihoidliku autoga.

Sotsiaaltöötajaid ohustavad isikud, kes on narkootikumide tarvitanud või kaubitsevad nendega, omavad relvi, on juubes või muidu kontrollimatu käitumisega. Suureks ohullikaks on nakkushaigused (HIV, hepatiit, tuberkuloos, gripp jt). Kui käte pesemine pole võimalik, tuleb kasutada desinfitseerivaid salvrätte või muid vahendeid. Kui pakutakse süüa, tuleb mõelda, kas see on turvaline. Et pakkujat mitte solvata, tuleb end usutavalt välja vabandada (just sõin või jõin kohvi). Mõelda on vaja ka külastatava perekonna nakatamise ohutusele, kui sotsiaaltöötaja on enne käinud antisanitaarsetes kodus.

Sotsiaaltöötaja riietusstiil peab olema paindlik, klientidega arvestav. Igal kogukonnal või kliendigrupil on oma riietumistavad, mis vääriavad aktsepteerimist. Vältida tuleb nii silmatorkavalt priiskavat kui ka armetut ja räpakat välimust – mõlemad äärmused tekitavad ebausaldusväärse mulje. (Collins jt 2007, 81-83)

Tööandja ülesanne on korraldada sotsiaaltöötajatele koolitusi, mis aitaks märgata klientide poolseid ohtusid nii kodukülastustel kui ka kontoris kliente vastu võttes. Asutustes peavad olema selged eeskirjad, kuidas tagada töötajate turvalisust, korraldada tuleb enesekaitsetreeninguid. Ohtlikke olukordi tuleb käsitleda supervisioonil.

Lapse ja perekonna põhjaliku hindamise juhend

I Lapse olukord valdkondade kaupa ning vanemlik pädevus lapse hooldamisel ja kasvatamisel

Lapse arenguvajaduste ja vanemliku pädevuse hindamise juhend on liigendatud seitsmesse ossa vastavalt lapse arengu valdkondadele:

7. Tervis
8. Õppimine ja hariduse omandamine
9. Emotsionaalne ja käitumuslik areng
10. Suhted perekonnas ja lähivõrgustikus
11. Identiteet ja sotsiaalne eneseesitlus
12. Lapse vastutustunne ja eneseteenindusoskused

Igas valdkonnas hinnatakse kõigepealt lapse olukorda, kuidas ta ennast tunneb, kuidas oma olukorda kogeb, aga ka lapse olukord spetsialisti professionaalsest vaatenurgast. Peamine – kuidas on rahuldatud lapse arenguvajadused. Näiteks tervise valdkonnas on küsimused lapse toidu, une, puhtuse jms kohta. Seda lugedes võib jääda mulje, et sotsiaaltöötaja peab kontrollima mingite ühiskonna poolt kehtestatud normide täitmist vanemate poolt. Mõte on siin hoopis selles, et lapse huvides on olla terve, puhas, hästi söönud, viisakas ja sõbralik. Meie, täiskasvanud, väärtustame last ning oleme need nõuded muutnud sotsiaalseteks normideks. On loomulik, et imik ja väikelaps, aga vahel ka teismeline ei suuda ise otsustada, mida ta vajab, mis talle hea on – kas värske aedvili või komm või friikartul. Neil juhtudel jääb otsus spetsialisti teha. Lapse arengu uurimused, aga ka lapsevanemate, lastega töötavate spetsialistide ja laste endi kogemused on näidanud, et kui lapse eest hoolitsemises on vajakajäämisi, võivad need teha lapse õnnetuks kohe praegu ja rikkuda ära tema tuleviku. Seepärast räägimegi lapse olukorrast, tema vajadustest, mille eest täiskasvanud peavad hoolt kandma, mitte aga normidest, mis on kehtestatud lapse arengule, kasvatusel ja keskkonnale.

Iga arenguvaldkonna hindamine algab lapse olukorra hindamisega. Seejärel on vaatluse all vanemlik pädevus lapse vajadustele vastamisel: mis on hästi ja milles on puudujääke.

1. Tervis

Sotsiaaltöötajal on kasulik olla teadlik Eesti laste pikkuse, kaalu ja füüsilise arengu normidest, sest Eestis on esinenud laste näljutamise juhtumeid, mis on jäänud nii sotsiaaltöötaja kui medikute piisava tähelepanuta.

„Üldiselt terve” on laps, kes pole viimase poole aasta jooksul olnud haige üle paari nädala.

Tähtis on vanemate kontakt perearstiga ning ülevaate omamine lapse arengust ja erivajadustest. Lapse tervisega seoses võib probleemiks olla, et vanemad ei mõista lapse haigussümptomite tõsidust.

Alates 2. eluaastast on tuleb last regulaarselt hambaarsti juurde viia, et panna kogu eluks alus ilusatele tervetele hammastele. Hammaste tervishoid on sotsiaaltöoga seotud teema. Eestis on paljude vähem kindlustatud keskealiste ja vanemate inimeste probleemiks hammaste puudumine, mis ohustab tervist ja enesehinnangut ning vähendab võimalusi tööturul.

Oluline on teha vahet vanemate „süül“ ja keskkonnatingimuste mõjul. Paikkonnas valitsevad ebasoodsal sotsiaalmajandusliku tingimused, perekonna vaesus ja äralõigatus ressurssidest soodustavad lapse tervise- ja arenguprobleeme ning sagedasi õnnetusi.

Otsustamaks, kas laps on kodus väärkohtlemise eest kaitstud, tuleb uurida riske. Kas peres on vaimse puudega või ebastabiilse psüühikaga liige, ettearvamatu alkohoolik, kui vanem ja vanemad õed-vennad vahetavad elukaaslast jms?

Kui vanemad on oma tervise-, suhete- ja majandusliku toimetuleku probleemidega üle koormatud, ei suuda nad lapse eest piisavalt hoolitseda. Eriti tähtis on seda märgata imiku ja väikelapse puhul. Kui laps on hooletusse jäetud (ei toideta õigeaegselt ega anta juua, mähkmed on vahetamata jm füüsilised vajadused on rahuldamata), tuleb selle põhjus välja selgitada.

Kui üks vanem kuritarvitab alkoholi, ei pruugi karskem vanem suuta last kaitsta ega hooldada. Vajadusel on soovitatav kasutada küsimustikke koduste olude ja alkoholitarbimise kohta.

Toitumisharjumused saavad alguse esimestest eluaastatest, neid on vaja teadlikult kujundada. Vanemal tuleks paluda kirjeldada, mida laps sööb (toidukordade kaupa), selgitamaks välja, kas toit on piisav, kvaliteetne ja tasakaalustatud (tervislik toit, mitte rämpstoit). Eakohane toit tähendab seda, et imik saab rinda ja vajadusel muud titatoitu, kolmeaastast ei toideta lutist, last harjutatakse sööma värsket aedvilja, suppi, rukkileiba jne.

Teismelistega töötavad spetsialistid on kogenud, et nad teavad kurvastavalt vähe, mis on tervislik ja toitev toit. Teismelised ei pööra piisavat tähelepanu füüsilisele ja vaimsele tervisele. Kui peres puudub ka lähedane ja usalduslik suhe, siis ei pruugi vanemad lapse terviseprobleemidest teda saada. Sageli esineb on noorukiea depressiooni ja elutahte puudumist (kaldumine suitsiidile). Vanemad peavad aitama teismelisel mõista, et tema tervise- ja seksuaalkäitumine põhineb otsustel ja valikutel, ning et tehtud valikutel on tagajärjed.

Varasema lapseeajajäämisi on võimalik hiljem päris edukalt korvata, kuid teisme-ea probleemid avaldavad järgnevale elule pikaajalist mõju.

Väga oluline teema on laste füüsiline ohutus, sest Eestis hukkub arenenud maade võrdluses palju lapsi õnnetuste tagajärjel. Üks kogenud pereõde soovitas imiku või väikelapse kodus põrandale pikali heita ja üles vaadata, et mõista, kuidas laps ruumi näeb ja mida ta võiks endale kaela tõmmata.

2. Õppimine ja hariduse omandamine

Sotsiaaltöötaja peab kindlasti veenduma, et imik või väikelaps näeb ja kuuleb ning et ta kõne areneb eakohaselt, sest abi hilinemisel võivad olla korvamatud tagajärjed.

Kahtluste korral tuleb kohe hoolitseda selle eest, et laps pääseks eriarsti, logopeedi, lastepsühholoogi või muu vajaliku spetsialisti vastuvõtule. Siin on kohatu vabandada, et see pole sotsiaaltöötaja kohustus – selliste puudujääkida märkamine ja abi otsimine on iga vastustundliku täiskasvanu kohustus.

Sotsiaaltöötaja peaks kahtluse korral uurima, kas koduse lapse kooliküpsust on hinnatud ning kas laps on vajadusel abi saanud.

Tähtis teema on mängupaikade turvalisus, sest Eestis on laste õnnetussurmad tõsiseks probleemiks (vt eespool).

Lapse õpiedukusele tuleb kasuks, kui vanemad jt lapsele olulised täiskasvanud tunnevad huvi tema õppimise vastu, julgustavad ja kiidavad. Kui laps tunneb vastutust hariduse omandamise eest ka siis, kui vanemad sellest ei huvitu, on see väga suur ressurss.

Koolist puudumine võib olla seotud kiusamisega. Lapse pidev koolis mittekäimine on perekonnale suureks stressiallikaks ning võib võimendada muid probleeme.

Õppimist jm eakohaseid tegevusi või takistada lapse liigne koormatus majapidamistöödega, pereliikme hooldamisega või pere nooremate laste hoidmisega. Lastes tööharjumuste ja vastutustunde arendamiseks on laste kaasamine majapidamistöösse ja väiksemate laste hoidmisse vajalik, kuid see ei tohi muutuda lapse peamiseks koduseks ülesandeks ja koormaks. On oht, et laps ei saa tökohustuste kodus õppida ja/või puudub sageli koolist vanemate loal või käsul, sest vanemad ei leia kedagi teist, kes vajadusel hoiaks imikut või väikelast. Selliste juhtudel on oht, et laps võtab üle vanemliku vastuse perekonna eest ning jääb lapsepõlvest ilma.

Lapse arengut kahjustab nii hooletussejätmine kui ka ülehoolitsemine. Lapsel peab olema eakohane tegutsemisvabadus, võimalus katsetada ja oma eksimustest õppida. Olukord, kus laps „unustatakse” tundideks teleri või arvuti taha, ohustab last mitmeti. Lapse sotsiaalne ja füüsiline areng võib känguda, laps võib sattuda väärkohtlemise ohvriks, kuid selline olukord näitab ka nõrka emotsionaalset kontakti vanematega – vanemad ei huvitu lapsest, jätavad ta „elektroonilise lapsehoidja“ hoolde, peaasi et ta kodus püsiks ja väljas pahandust ei teeks.

Hindamisel on vaja tähelepanu pöörata teismelisele lapsevanemale, tema toimetulekule ja suhetele oma vanemate ja teiste pereliikmetega. Sotsiaaltöötajate tähelepanu osaliseks saavad probleemsetest peredest teismelised sünnitajad, kuid abi vajavad ka tavalised pered, kus selline sündmus on toimunud. Paraku loodetakse, et „korralikud“ pered tulevad sellise raske olukorraga kergesti toime. Teismelise tütre emakssaamine põhjustab palju stressi uutele vanavanematele. On oht, et laps aetakse koos lapsega kodust välja või vanaemad võtavad vanemarolli üle, „ohverdades” ennast ja tõrjudes eemale nii teismelise ema kui ka lapse isa.

Võib juhtuda, et kool ei toeta raseda või emaks saanud õpilase edasiõppimist samas koolis ja püüab tülikast õpilasest juba põhikoolis vabaneda. Sotsiaaltöötaja ülesanne on sellisel juhul koostöös lapsevanemast õpilase, õpetajate, kooli juhtkonna ja õpilase vanematega leidma paindlikke võimalusi õpingute jätkamiseks.

3. Emotsionaalne ja käitumuslik areng

Igas eas laps vajab vanematelt hellust, hoolimist, tähelepanu ja piiride seadmist. Hädas ja õnnetud lapsed ootavad lohutust ja turvatunnet eelkõige oma vanematelt. Vanemad võivad enda probleemide või depressiooni tõttu mitte märgata lapse vajadusi.

Positiivsed meetodid lapse käitumise suunamiseks on: kiitmine, läbirääkimised, eeskuju andmine, premeerimine, tähelepanu kõrvale juhtimine, mäng, veenmine ja selgitamine.

Mõõdukas jonnimine kuulub väikelapse loomuliku arengu juurde, sel moel õpib ta oma tahet valitsema ja kompab oma võimupiire. Kui laps ei jonnin üldse, võib ta olla emotsionaalselt hooletusse jäetud või ära hirmutatud, nii et ta ei julge oma soove väljendada. Kui jonn ja vihapursked esinevad sageli edasi 5-6 aastasel lapsel, on vaja konsulteerida psühholoogiga.

Väiksemad ja erivajadustega lapsed on enam ohustatud väärkohtlemisest kui suuremad lapsed, kes suudavad toimuvast rääkida ja ka enda eest seista. Last traumeerib nii otsene väärkohtlemine kui koduvägivalla pealtnägemine. Ka päris väikesed lapsed kurvastavad vanemate tülide pärast ja peavad raskeid episoodide meeles. Laps, kes on koduvägivalla ohver või tunnistaja, võib ärgata nuttes või karjudes, tal võib olla raske oma tundeid ja käitumist kontrollida ka väljaspool kodu. Koduvägivald on laste hulkumise oluline põhjus kui vanemate käitumine lööb lapse rööpast välja, võib ta reageerida kodust minema jooksmisega.

Masendustunde ja depressiooni esinemissagedus kasvab noorukieas. Enam ohustatud on tütarlapsed. Kui laps on sageli emotsionaalselt külm ja osavõtmatu, võivad vanemad arvata, et nende laps lihtsalt ongi selline, nägemata probleemi. Lapse enesevigastamisse tuleb suhtuda väga tõsiselt ning leida abi.

Masenduses ja jõuetud või oma muredest koormatud vanemad ei suuda hoolitseda ei iseenda ega lapse emotsionaalse turvatunde eest.

Last või vanemat vaevavate tunnete ja suhteprobleemide leevendamiseks võib vaja olla spetsialisti abi. Tunnetest rääkimine võib olla raske nii lapsele kui vanematele.

Kui aga lapse või vanemate puude või kesise keeleoskuse tõttu pole võimalik kasutada sõnalisi väljendusvahendeid, on see veel eriti raske ning leida tuleb muid väljendusviise, nagu kirjutamine, joonistamine, mängud vm.

Alates teismeea alguseks peaks lapsel olema välja kujunenud täiskasvanulik arusaam omandist.

Kui laps on kaotanud eneseusu, näiteks ei saa õppimisega hakkama, ei leia sõpru jms, on väga tähtis vanemad kiidaksid last kasvõi väikeste edusammude ja õnnestumiste puhul.

Vanemlik vastutus ja eeskuju on tähtsad. Kui laps maast-madalast näeb vanemaid mitte tööl käimas jm asjalike asjadega tegelemas, vaid teleri ees istumas ja suitsetamas, hakkab ta seda loomulikuks täiskasvanulikuks käitumiseks pidama.

4. Suhted perekonnas ja lähivõrgustikus

Peresuhteid ja suhteid teiste inimestega on vaja vaadata lapse pilguga, lähtudes tema mõtte- ja tundemaailmast. Peresuhte ja kodusele olukorrale on pühendatud hindamisjuhendi II osa.

Südamlikud ja kaitsvad suhted perekonnas on kõikide laste jaoks ülitähtsad. Lapse ja vanemate vaheline hea kiindumussuhe kujuneb, kui vanemad on emotsionaalselt kättesaadavad ja vanemlik käitumine on järjekindel. Lapsel võib kujuneda tugev kiindumus mitme hooldaja vastu. Armastust ja kiindumust võib väljendada eri viisidel, see on seotud peretavade ja individuaalsete iseärasustega.

Üldiselt on lapsed targemad ja tundlikumad, kui täiskasvanud eeldavad: 2aastane laps mõistab teiste tundeid, 3-4aastane laps oskab olla hooliv ja helde: ta annab kaaslastele oma asju, aitab ja lohutab. Samas eas hakkab ta ka kergemini leppima lühiajalise lahusolekuga vanematest – see on sobiv iga lasteaeda minekuks.

Vanemate enda probleemid võivad viia olukorrani, kus lapse eest hoolitseb suur hulk erinevaid inimesi (nt sugulased, sõbrad, haigla, turvakodu jne) ning kuigi kõik annavad endast parima, on lapse arengu järjepidevus häiritud

Kui vanemad on murede ja kohustustega ülekoormatud, aitab toetava täiskasvanu kohalolek ja abi neil toime tulla. Sellistes olukordades on vaja olla tähelepanelik ja kui lähivõrgustiku abi puudub, tuleb korraldada abistamine.

Laps võib hoida väikesi õdesid-vendi või hooldada haiget vanemat, kuid see ei tohi olla täielikult tema õlgadel. Noored hooldajad võivad tunda eakaaslaste võõristust ja jääda kõrvale eakohastest tegevustest. On ka oht, et lapse panust ei märgata ja tunnustata piisavalt.

Koduste probleemide puhul võib hea sõber olla teismelisele väärtuslikuks toeks.

Sõbrad võivad teismelise mõtteid ja ettevõtmisi mõjustada nii positiivses kui negatiivses suunas.

Esimese armastuse emotsionaalne mõju on tohtu, samuti kurvastus selle luhtumise puhul.

Kui laps on kasuperes, tuleb hinnata tema suhteid nii kasuvanematega kui bioloogiliste vanematega, ja ka bioloogiliste vanemate pädevust lapse kasvatamisel ning väljavaateid last edaspidi kasvatada.

Laps vajab sotsiaalse osaluse võimalust, st võimalust näha, jälgida, jäljendada tavalist pereelu. Lapsega ei pea vahetpidamata tegelema, nii et majapidamine jm täiskasvanulikud asjad jäävad hooletusse, vaid lapsel on vaja näha, kuidas igal pereliikmel on majapidamises oma roll ja sellest õppida.

Lapsel on sõpru ka väljaspool kooli (või töökohta) – see näitab, et tal on avaram suhtlusring, mis aitab kaasa sotsialiseerimisele.

5. Enesehinnang ja identiteet

12-18 elukuul areneb lapsel arusaamine, et ta on „mina”, st eraldi indiviid.

Positiivse enesehinnangu arenguks on lapsel vaja tunda end armastatu ja väärtuslikuna.

Kui last pidevalt halvustatakse või eiratakse, tunneb ta, et teda ei armastata ja et ta polegi armastust väärt. Selline lapsepõlvkogemus mõjutab kogu järgnevat elu.

Lapsed, kes kasvavad stressi ja pereprobleemide õhkkonnas, vajavad seda enam positiivseid sõnumeid ja tunnustust ka väljaspool peret, et neil ei areneks madal enesehinnang ja negatiivne minapilt.

Lapse arengut võib tõsiselt ohustada vaimselt haige vanem, kes küll hoolib lapsest, kuid sunnib teda elama oma kujutluste maailmas. Laps võib arvata, et ta suudab oma vanema käitumishäireid kontrollida maagilise mõtlemise ja võlumise abil.

Kuigi teismelised mässavad sageli vanemate vastu ja on tujukad, on nad enamasti oma perekonnaga tihedalt seotud ja osalevad perekondlikes üritustes. Kestvaid konflikte ja suhete katkemist tuleb ette väga harva.

Lapsel on kindel huviala, millele ta pühendub – see on ressurs

On tähtis, et lapse koolikogemused oleksid positiivsed. See on seotud paljude asjaoludega. Väga tähtis on sõprade olemasolu, suhted vastassugupoolega.

Laps vajab juhendamist ja kogemusi, et õppida suhtlema inimestega väljaspool perekonda. Teismeliste sotsiaalsed oskused on üldiselt head, nad oskavad kohandada oma käitumist erinevates olukordades. Teismelised võtavad käitumises eeskuju nende poolt lugupeetud ja usaldusväärsetelt täiskasvanud, aga ka noortekultuuris tunnustatud iidolilt.

Lastele, eriti teismelistele on välimus väga tähtis ja nad on tundlikud eakaaslaste kriitika suhtes. Teismelised kulutavad riieale, ehetele, kosmeetikale ja kehahooldusvahenditele küllaltki palju raha.

Omal kohal on vanaaegne õpetussõna: „Riiete põhjal võetakse seltskonda vastu, kommete põhjal visatakse välja“. Ainult moodsad riided ja kallid asjad ei aita püsivaid sõpru leida.

Lapse välimusest on näha, kas ta peseb end iga päev ning kas tema riideid on regulaarselt pestud ja korrastatud. Lapsi võidakse koolis kiusata, kui nende riided on korratud ja räpased ning isiklik hügieen puudulik. Kiusamise, narrimise ja ignoreerimise kogemine põhjustab madalat enesehinnangut ja mõjutab ka lapse enda käitumist.

Laste ajaveetmise turvalisus avalikes kohtades on oluline teema, sest nad võivad sattuda õnnetusjuhtumitesse (nt liiklusõnnetused) või võõraste kuritahtliku mõju alla (narkodiilerid, lasteahistajad jm).

Lapsed võivad õpetajate, sotsiaaltöötajate jt spetsialistide ees vaikida perekonnas valitsevast raskest olukorrast ja probleemidest, sest nad kardavad, et muidu „tuleb jama“ ja nad „saadetakse ära“. Võib juhtuda, et lapsed ei lase sõpru kodu välisusest kaugemale, sest nad häbenevad kodust olukorda ja püüavad seda saladuses hoida. Teismeliste pingeid, üksildustunnet, edutust õppimises ja töös võivad põhjustada suhtlemisraskused täiskasvanutega väljaspool kodu: õpetajatega, treeneritega, juhendajatega, töökaaslastega.

Vanemate ja kogu perekonna osalemine mitmekesisel seltskondlikul läbikäimisel lapsele ja kogu perele eneseusalduse, sotsiaalse toetuse ja positiivse sotsiaalse kontrolli allikas.

6. Vastutustunne ja eneseteenindusoskused

Väiksemad lapsed vajavad isiklikus hügieenis vanemate abi. Suuremad lapsed vajavad jälgimist ka juhul, kui nad saavad juba üldiselt ise hakkama. Teismelised saavad isikliku hügieeniga ise hakkama, kui neid on õpetatud ja selleks on olemas tingimused ja vahendid.

Teismeline võib tahta teha igasuguseid asju pigem koos sõpradega kui perekonnaga. Kui teismeline lahkub varakult kodust omaette elama, teeb ta seda sageli konfliktide ja väärkohtlemise tõttu või pole vanemad ise valmis oma last kauem kodus pidama.

Kui laps elab eraldi, on peamine vastutus majapidamise eest temal endal.

Kui vanemad on oma isiklike muredega üle koormatud, võib kogu kohustuste koorem langeda lapse õlule ning ta peab igapäevaselt hoolitsema enda ja nooremate õnnaste eest (magamaminek, pesemine, söömine, kooli minek, toidu ostmine ja valmistamine jm). On loomulik, et lapsed aitavad majapidamistöodes, kuid neil ei tohi lasuda peamine vastutus. Kui laps tunneb end vastutavana kodu ja perekonna eest, muutub ta koduga liiga seotuks ega suuda eakohaselt osaleda seltskondlikes ja vaba aja üritustes väljaspool kodu. Nii võib ta jääda üksildaseks.

Sooliste erinevuste rõhutamine kodutööde ja enesehoolduse puhul ei ole lapse hea arengu huvides.

Laps vajab oskusi käituda õnnetusjuhtumi korral.

II Peresuhted ja elukorraldus

Järgnevaid teemasid käsitlege perekonna intervjuu käigus. Vestluse võiks diktofoni abil salvestada, et hiljem kuulata ja oluline üles kirjutada. Märkmete tegemisel lähtuge pereliikmete kogemustest, tõlgendustest ja rõhuasetustest. Vältige enda arvamusi ja hinnanguid. Saadud andmestiku analüüs aitab siseneda perekonna tähenduste maailma ja tuua välja seosed hindamisjuhendi esimeses osas kogutud teadmistega. Sel moel kujuneb lapse ja perekonna olukorrast mitmekülgne tervikpilt. Analüüsiprotsess võiks lähtuda kvalitatiivse temaatilise analüüsi põhimõtetest.

Mõnel juhul on otstarbekas alustada lapse ja perekonna hindamist juhendiosaga „II Peresuhted ja elukorraldus“.

Tähelepanu tuleb pöörata erinevate pereliikmete panusele ja vastutusele pereelus ja lapse kasvatamisel.

Perekonna toimimise ja eelloo hindamine hõlmab kõiki leibkonnas elavaid inimesi ja olulisi perekonnaliikmeid, sõltumata sellest, kas nad parajasti elavad lapse kodus. Oluline on mõista, kuidas vanemate enda lapsepõlve kogemused mõjutavad laste kasvatamist, sest eelmistelt põlvkondadelt võetakse üle nii negatiivseid kui positiivseid kasvatusvõtteid.

Kui laps on kasuperes, tuleb hinnata kasupere vanemat, kes igapäevaselt lapse kasvatamisega tegeleb, ja ka lapse suhteid bioloogiliste vanematega. Kui laps elab ühe vanema juures, hinnata vajadusel ka lahus elavat vanemat.

Kui peres elaval teismelisel on laps, siis tuleb eraldi hinnata noore vanema vanemlikke pädevusi ja tema lapse vajadusi.

Peresuhte ja elukorralduse teemadel on vaja vestelda vanematega ja lapsega koos ja eraldi. Hindamise peategelane on laps ning ühise perevestluse ajal tuleb väga tähelepanelikult kuulata lapse juttu ja jälgida tema reaktsioone erinevate teemade käsitlemisel (täiskasvanute jutusse sekkumine, tähelepanu kõrvalejuhtimine, näoilme, kehakeel, kohale tardumine või motoorne rahutus, ruumist lahkumine vms). Vajadusel tuleb perevestlus katkestada ja keskenduda lapsele, sest sotsiaaltöötaja kohustus on tagada lapse turvalisus hindamisprotsessi vältel. Lapse käitumisilmingud tuleb üles märkida ja olulise infona kaasata hindamisse. Neid käsitleda lapsega individuaalselt vesteldes. Kui hindamises osaleb lastepsühholoog, võib individuaalse töö lapsega talle delegeerida.

Lapse ja vajadusel tema õdede-vendadega on vaja kohtuda ka ilma vanemate juuresolekuta ja anda neile võimalus arutada neidsamu teemasid eakohasel moel.

Hindamise keskmes on laps ning tuleb olla hoolikas lapse kogemuste, tõlgenduste ja soovide kuulamisel ja arvessevõtmine.

Perekonna hindamiseks ei piisa vestlustest sotsiaalosakonnas või muus asutuses, kindlasti on vajalikud kodukülastused. Kodusid külastades tuleb eelkõige järgida häid tavasid ning austada iga perekonna eripära ja privaatsust. Külaskäik tuleb eelnevalt kokku leppida (välja arvatud hädaolukorrad) ning selgitada selle vajalikkust. Igal hindamisintervjuul ja koduvisiidil peab olema selge eesmärk ja läbimõeldud kava: mille kohta andmeid koguda, mis teemadel kellega vestelda, mida vaadelda. Lapsele ja vanematele on vaja tutvustada ennast ja oma volitusi ja selgitada tuleku põhjust. Ka kõige armetumana näiv kodu on selle asukatele püha ja privaatne, ning sinna ei sobi lihtsalt uudistama minna, et mis seal toimub, või käia ilma selgituse ja kindla sihita kontrollimas. Kodukülastuse kohta vt ka Koduste olude küsimustiku sissejuhatust.

Põhjalike praktilisi juhiseid võib leida Collins'i jt perekonnasotsiaaltöö käsiraamatust (2007: 73-92).

Hindava sotsiaaltöötaja ja pereliikmete arvamused lapsevanemate pädevuse, perekonna toimimise jms kohta võivad olla erinevad. Sellistel juhtudel tuleb ei/jah vastuste kastikesse märkida spetsialisti hinnang ning kui pereliikmed on eriarvamusel, siis nende arvamused kirjutada täpsustavate märkuste lahtrisse ja lisada hindaja kommentaar.

Perekonna eelloost rääkides joonistage koostöös pereliikmetega genogramm ja/või keskkonnakaart, juhendeid leiate „Juhtumikorralduse käsiraamatust“ (2006) ja perekonnasotsiaaltöö käsiraamatutest (Collins jt 2007, Pezzot-Pearce ja Pearce 2004, Webb 2003 jpt). Genogramm, keskkonnakaart jt visuaalsed ja interaktiivsed vahendid on mitmeti kasulikud: koostöö nende joonistamisel ja kommenteerimisel aitab pereliikmetega suhet luua, nad aitavad pereliikmetel endil ja sotsiaaltöötajal saada paremat pilti perekonna suhetest ja toimimisest ning nad ökonoomsed info kogumise ja talletamise vahendid.

Pereelu sündmuste ja minevikukogemuste kohta uurige erinevate pereliikmete vaatenurki. Eellugu uurides tuleb hoida tasakaalu, nii et pereliikmed saaksid südameilt ära rääkida oma valusad kogemused ja jagada häid mälestusi. Liigne keskendumine probleemidele tekitab pessimistlikku meeleolu ja juhib tähelepanu lapselt kõrvale. Perekonna praeguse olukorra mõistmiseks on kasulik põhjalikumalt uurida pigem viimase aja sündmusi, selleks võib kasutada „Äsjaste sündmuste küsimustikku”. Sugulaste ja lähivõrgustiku hindamisel oleks hea edasi arendada perekonna ajaloo käsitlemisel alustatud genogrammi ja keskkonnakaarti. Uurida võiks lapsele ja vanematele oluliste inimestega suhtlemise tihedust ja kvaliteeti ning energiavoogude suundi (vt Hartman ja Laird 1983).

Genogramm ja keskkonnakaart koostatakse koostöös pereliikmetega. Vanematele ja suurematele lastele (ka 5-6 aastane laps võib olla suur huviline ja kaasa rääkija) tutvustatakse tegevuse käigus nende kaartide ideed ja tingmärke. Edasi julgustatakse pereliikmeid ise joonistama.

Visuaalsed näitlikud vahendid aitavad nii perekonnal kui sotsiaaltöötajal mõista olemasolevat olukorda ja selle kujunemislugu. Suhete hulk, tihedus ja kvaliteet (hea, konfliktne, neutraalne) ning energiavoogude suunad (peresse ja perest välja) suunduvad ressursid: mitmesugune abi, toetus ja muud hüved) osutavad perekonna ja iga liikme tugevustele ja kitsaskohtadele. Tugevuste ja kitsaskohtade silmnähtavaks tegemine aitab seada eesmärgi ja planeerida kohaseid tegevusi/teenuseid.

Mõned näpunäiteid perekonna ja olme hindamiseks

Peamised olmemugavused on: veevärk, kütmisvõimalused, valgustus, tingimused toidu valmistamiseks ja säilitamiseks, pesemisvõimalus, käimla. Vajadusel tuleb läbi viia koduste tingimuste põhjalikum hindamine, selleks on juhend „Koduste olude hindamine”.

Tuleb uurida, kas ruumijaotus vastab iga pereliikme vajadustele. Kodune ruumide kasutus ja ruumide korrastatus on peresuhte metafoor. Kord ja puhtus pole üksnes maitse küsimus. Segastes ruumides elab tõenäoliselt segaste suhetega perekond, kus vanemad ei täida vanemarolle, puuduvad selged reeglid ja lapsed ei saa aru, mis nende peres toimub, nad ei tea, millal keda usaldada või kelle sõna kuulata. Mõõblit jm esemeid täistuubitud korter ei jäta pereliikmetele „hingamisruumi“, lõikab ära tegutsemisvõimalusi ja surub peale jäiku käitumismustreid.

Vanem võib kaotada töökoha seetõttu, et ei suuda ühitada lapse hooldamist ja tööd või on stressi tõttu käitunud ööl ettearvamatult. Olulised on lapsevanema läbirääkimisoskused ja ka töökoha vastutulek lapsevanemate vajadustele: paindlik tööaeg, osa-ajaga töö, võimalus sobitada töögraafikut, helistamise võimalus töölt, lapsehoid töökohal, tööle ja koju sõidutamine, ametiauto.

Väikeste laste vanemad või üksikvanemad võivad olla valiku ees, kas minna kodust eemale tööle ja jätta lapsed järelvalveta või elada vaesuses.

Vanem võib teenida piisavalt, kuid kulutada kogu raha enda vajaduste rahuldamiseks: hasartmängudele, kallitele harrastustele, alkoholile ja narkootikumidele, mis omakorda veelgi takistavad laste eest hoolitsemist.

Raha mõtlematut kasutamist näitab ka see, kui on olemas suur televiisor, kallid mobiiltelefonid jms, kuid arved on tasumata, puudub esmavajalik toit, majapidamisesemed, riided ja koolitarbed. Ülejõukäivatest võlgadest ja laenulõksust pääsemiseks võidakse võtta ühe uusi laene.

Halvustav suhtumine, tõrjutus ja üksildus võib perekonnale osaks saada põlvest põlve ning ilma välise abita pole võimalik seda tsüklit murda.

Sage kolimine (keskmiselt kord aastas või sagedamini) on seotud lapse heaoluga ja kogu perekonna toimetulekuga, see on ühtaegu nii pereprobleemide väljanäitaja kui põhjustaja. Kui igas elukohas elatakse lühikest aega, ei kujune perekonnal toetavat võrgustikku ning süveneb juurtetus. Laps peab sageli kooli vahetama, suhted kaaslastega jäävad pealiskaudseks, lapsel pole sõpru, tekib oht, et laps lõpetab üldse koolis käimise. Vaja on selgust, mis on elukohavahetuste põhjus ja kuidas sellest üle saada.

Kogukonna ressursid on kool ja lasteaed, perearst ja apteek, sideteenused, sotsiaalteenused, kauplus, kasutuskõlblik teedevõrk, ühiskondlik transport, aga ka vaba aja veetmise võimalused (spordirajatised, mänguväljakud, rahvamaja) ning ressursid hingele nagu raamatukogu, kirik ja looduslikult kaunid kohad. Juurdepääs kogukonna ressursidele hõlmab transpordivõimalusi, raha sõiduks või teenuste eest maksmiseks, lahtiolekuaegade sobivust jms.

Valmisolek kogukonna ressursse kasutada on seotud ka perekonna staatusega kogukonnas, mis määrab, kas laps või vanem tihkab minna avalikule üritusele või ametiasutusse abi paluma.

III Perekonna koostöövalmidus, suhtumine ümbritsevasse inimestesse ja keskkonda

Selle küsimustiku abil kogutud andmed aitavad mõista ja aidata peresid, kelle kohta sotsiaaltöötajad tavatsevad öelda, et nad pole koostöövalmis. Koostöövalmiduse puudumisega taga võib olla asjaolusid, mida ei pruugi esmapilgul märgata. Koostöövalmiduse puudumine omakorda mõjub ebasoodsalt lapse arengule ja põhjustab probleeme paljudes pere eluvaldkondades.

Mittekoostöövalmis peredes võib esineda vaimset tasakaalutust ja nii peresisest kui teistele inimestele ja keskkonnale suunatud vägivaldsust. Küsimused aitavad märgata koostöövalmiduse puudumise seoseid vanemate jt pereliikmete sotsiaalsete oskuste

puudumise, tõrjutuse, antisotsiaalne käitumise ja vaimse tervise probleemidega. „Raskete“ peredega töötades tuleb sotsiaaltöötajal hoolitseda ka enda füüsilise ohutuse eest, sellest on kirjutaud „Juhistes“. Vaja on olla taktitundeline ja ettevaatlik ning hoolikalt hoiduda pereliikmetele arusaamatust, provotseerida võivast käitumisest.

Toimige järgnevalt:

1. Vastake oma tähelepanekutele toetudes ära nii paljudele küsimustele kui oskate. Jätke kõrvale küsimused, mis selle pere puhul ei puutu asjasse (nt koolisse puutuvad küsimused, kui peres pole koolilapsi).
2. Vastuseta jäänud, kuid asjakohased küsimused jagage kaheks: need, mida võib olla ohtlik pereliikmetega käsitleda, ja need, mille üle tuleks vestelda.
3. „Ohututele“ küsimused pakuvad teemasid arutamiseks vanemate jt pereliikmetega, kuidas nende käitumine ja väärtushoiakud mõjutavad last.
4. „Ohtlikele“ küsimustele otsige vastuseid vaatluse jm allikate kasutamise abil. Vastused võivad selguda vestluse käigus, kui seda oskuslikult juhtida.

Mõne küsimuse juures, kus täpsustamine on kindlasti vajalik, on vastav märkus. Kuid ka teistele küsimustele ei peaks vastama üksnes jah/ei. Nt kui laps ei osale huvitegevuses, tuleb lisada ka põhjus: kas võimaluste puudus lähikonnas, rahapuudus perekonnas, vanemate hoolimatus, religioossed tõekspidamised jm.

Võrrelge hindamistulemusi hindamisjuhendi esimeses ja teises osas kogutud teadmistega, see aitab luua lapse ja perekonna olukorrast ja ohtudest mitmekülgsemat pilti. Rakendage kvalitatiivase temaatilise analüüsi põhimõtteid. Saadud hindamiskokkuvõtte aitab sotsiaaltöötajal kaitsta oma seisukohti lapse hooldusõiguse jm raskete teemade üle otsustamisel. Juhend on heaks aluseks koostööle tervishoiusüsteemiga ja politseiga. Isegi kui selle küsimustiku kasutamise eesmärk on tõestada kohtule perekonna vaenulikkust, peaks hindamine aitama kaasa perekonna ja keskkonna barjääride lammutamisele ning koostöövalmiduse suurenemisele.

Lapse ja perekonna esmase hindamise vorm

Esmase hindamise eesmärk on välja selgitada, kas laps vajab abi, milliseid teenuseid ta võiks vajada, kui kiire on sekkumise ja teenuste pakkumisega ning kas on vaja ette võtta põhjalikku hindamist. Esmane hindamine toimub sama skeemi järgi nagu põhihindaminegi. Lapse toetamiseks ja kaitsmiseks vajalikke teenuseid tuleb hakata osutama kohe, ootamata ära põhihindamise tulemusi.

Vanematele ja lapsele tuleb tutvustada esmase hindamise eesmärki. Andmete kogumiseks jm koostööks teiste asutustega on vajalik vanemate nõusolek, välja arvatud kui laps on ohustatud.

Esmase hindamise aruanne

Üldandmed

Laps:

Lapse seaduslikud hooldajad:

Teised pereliikmed, sh leibkonna liikmed, kes ei kuulu perekonda:

Teised olulised inimesed, kes ei kuulu leibkonda:

Kes teatas/suunas

Lapse ja teiste pereliikmete seotus abistavate/kontrollivate süsteemidega. Pange kirja, kas keegi pereliikmetest viibib praegusel hetkel/on viibinud varem mõnes hoolekande ja/või karistusasutuses (turvakodu, asenduskodu, õpilaskodu, erikool, vangla jne), saab mingeid teenuseid (rehabilitatsiooniteenus, hoolduspereteenus, kriminaalhooldus jne) või on seotud mõne muu abistava/kontrolliva süsteemiga (nt sotsiaalabi, lastekaitsetöö klient jne), mis on olulise tähtsusega lapse olukorra mõistmisel)

Asutused, kes tegelevad pereliikmetega (kes, kellega)

Lasteaed

Kool

Päevakeskus

Noortekeskus

Turvakodu

Nõustamiskeskus

Vaimse tervise keskus

...

...

Põhjendus, miks on vaja esmast hindamist. Siia lisada lapse ja tema vanemate/hooldajate arusaamad olukorrast.

--

Lapse olukord ja vajadused.

Kirjeldage lühidalt esmase hindamise käigus tehtud tähelepanekuid, mis on olulised praeguse olukorra mõistmiseks

Tervis
Õppimine ja hariduse omandamine
Emotsionaalne ja käitumuslik areng, vastutustunne ja eneseteenindusoskused
Identiteet, enesehinnang ja sotsiaalne eneseesitlus
Suhted perekonnas ja lähivõrgustikus

Vanemlik pädevus

Kirjeldage lühidalt esmase hindamise käigus tehtud tähelepanekuid, mis on olulised praeguse olukorra mõistmiseks

Lapse esmavajaduste rahuldamine

Turvalisus, ohtude ja õnnetuste vältimine

Emotsionaalne soojus ja kontakt lapsega

Arengu- ja õppimistingimused

Vanemlik eeskuju, juhendamine ja piiride seadmine

Stabiilse keskkond ja peresuhted

Peresuhted ja elukorraldus

Kirjeldage lühidalt esmase hindamise käigus tehtud tähelepanekuid, mis on olulised praeguse olukorra mõistmisel

Perekonna üldine iseloomustus, ajalugu ja toimimine

Perekonna sotsiaalsed ressursid: sugulased jm lähivõrgustik, kogukonna ressursside kättesaadavus ja kasutamine, sotsiaalne lõimumine ja informeeritus

Eluase

Tööhõive, sissetulekud, rahaline toimetulek

Kokkuvõte

Lapse olukord ja vanemate/hooldajate suutlikkus lapse vajadustele vastata
Peresuhte ja elukorralduse ning keskkonnatingimuste mõju lapsele ja perekonnale

Edasised tegevused

Teenustele suunamine – põhjendus

Võrgustiku kohtumine – põhjendus

Spetsialistide ümarlaud – põhjendus

Kodust eraldamise algatamine – põhjendus

...

Põhjaliku hindamise läbiviimise põhjendus (kohtule arvamuse esitamisele peab eelnema põhjalik hindamine)

Hindamise läbiviija allkiri, kuupäev

Vanemad/pereliikmed on tutvunud hindamisaruandega (kui see on sobiv/vajalik)

Allkirjad, kuupäev

Asutuse juhataja allkiri, kuupäev

Lapse ja perekonna põhjaliku hindamise juhend

I Lapse olukord valdkondade kaupa ning vanemlik pädevus lapse hooldamisel ja kasvatamisel

Mõisted³

1. Tervis

Lapse olukord

1. Laps on üldiselt terve
2. Vastsündinu seisund oli/on hea
3. Imik nutab palju (raputamise riskitegur)
4. Laps tunneb vanemate lähedusest heameelt
5. Laps saab kodus piisavas koguses eakohast ja mitmekülgset toitu (kirjeldage, mida laps sööb)
6. Laps sööb koolis või lasteaias sooja toitu
7. Laps on füüsiliselt hästi arenenud, pole liiga paks ega kõhn
8. Uni on korrapärane ja piisav
9. Kuulmine on korras
10. Nägemine on korras
11. Lapsel on püsiv terviseprobleem (täpsustage, milline)
12. Lapsele on määratud puue
13. Laps on sageli haige (nn külmetushaigused, mis võivad viidata stressile ja vähenenud vastupanuvõimele)
14. Lapsel on sageli pea- või kõhuvalu
15. Laps kaebab sageli väsimust
16. Esineb voodimärgamist une ajal
17. Esineb päevast kusepidamatust
18. Lapsel on korduvalt olnud õnnetusjuhtumitest tingitud vigastusi
19. Lapsel on (olnud) ebaselge põhjusega vigastusi
20. Laps suitsetab või on juhusuisetaja
21. Laps on passiivne suitsetaja (kodus suitsetatakse eluruumides)
22. Laps on tarvitanud narkootikume
23. Laps on uimastisõitlane
24. Laps tarvitab regulaarselt alkoholi
25. Lapsel on piisavad teadmised tervislikest eluviisidest: tervislikust toidust, füüsilisest ja vaimsest tervisest
26. Lapsel on piisavad teadmised seksuaalsusest, turvaseksist, suguhaigustest ja rasedusest
27. Lapsel on piisavad teadmised sellest, mis on seksuaalne väärkohtlemine
28. Lapsel on võimalik arutada intiimseid probleeme usaldusväärse täiskasvanuga
29. Muu

³ Vt Hindamisjuhendi kasutamise juhiste alguses

Vanemlik pädevus lapse tervise eest hoolitsemisel – vestlus vanematega

Esmavajadused: toit, uni, puhtus

1. Laps saab kodus eakohast ja tervislikku toitu (paluge vanemal kirjeldada lapse igapäevast toitu toidukordade kaupa)
2. Laps sööb hommikuti enne kooli/lasteaeda minekut
3. Kodus on olemas esmane toiduvaru (paluge vanematel loetleda, mida nad peavad esmaseks toiduvaruks ja mis sellest on olemas)
4. Kodus on lapsele tagatud piisav ja häirimatu uni
5. Imik või väikelaps viiakse iga päev välja värskesse õhu kätte
6. Vanemad tagavad lapsele eakohase ja korrapärase päevarütmi
7. Imiku mähkmeid vahetatakse regulaarselt, vastavalt vajadusele
8. Last pestakse regulaarselt, lapsel on harjumus ennast pesta
9. Lapse riided on puhtad
10. Lapsel on harjumus hambaid pesta
11. Lapsel on oma voodi
12. Tuba, kus laps elab, ja tema voodiriided on puhtad
13. Lapse riiete jm asjade hoidmiseks on eraldi koht

Lapse heaolu ja tervise eest hoolitsemine

14. Laps käib regulaarselt tervise kontrollis, kaitsepookimised on õigeaegselt tehtud
15. Kaitsepookimisi pole kordagi tehtud (vanema põhjendus)
16. Laps käib regulaarselt hambaarsti juures kontrollis
17. Lapse haigusi ravitakse korralikult ja vigastustesse suhtutakse tõsiselt
18. Kodus haige oleva lapse eest hoolitsetakse
19. Vanemad tunnevad kaasa ja lohutavad last, kui laps on haige, õnnetu või vigastatud
20. Laps on kodus väärkohtlemise eest kaitstud
21. Last karistatakse füüsiliselt
22. Lapse vigastustel on alati mõistlik seletus (tuleb veenduda, et need pole tingitud väärkohtlemisest)
23. Lapse tervisehäiretel on mõistlik meditsiiniline seletus (tuleb veenduda, et need pole tingitud nt alkoholi või narkootikumide tarvitamisest)
24. Last peamiselt hooldav vanem on masenduses, osavõtmatu, eemaletõmbunud
25. Vanemad on üksmeelel lapse tervise küsimustes

Füüsiline aktiivsus

26. Laps mängib või spordib iga päev vabas õhus
27. Väljas mängides või sportides on lapsel ilmale vastavad, vajadusel kaitsvad riided ja jalatsid
28. Lapse mängu- ja sportimispaigad ning harrastatavad tegevused on ohutud
29. Vanemad innustavad last osalema füüsilises tegevuses ja spordis

Areng ja küpsemine

30. Vanematel või hoidjal on pidev ülevaade imiku või väikelapse tegevusest
31. Vanemad õpetavad last oma tervise eest hoolitsema ja vastutama
32. Vanemad teavitavad last tervise küsimustes ja annavad talle nõu
33. Vanemad tunnustavad lapse füüsilist ja psüühilist eripära
34. Vanemad räägivad lapsega avameelselt peres esinenud või esinevast raskest haigusest, traumast, vaimuhaigusest, enesetapust vms
35. Vanemad jälgivad lapse seksuaalset arengut ja annavad nõu, kuidas riskivabalt käituda

36. Vanemad hoolitsevad, et lapsele oleks kättesaadav seksi alane teave, mis aitab kaasa positiivsele seksuaalkäitumisele

Turvalisus

37. Eluruum on imikule ja väikelapsele turvaline. Pöörake tähelepanu järgmistele potentsiaalsetele ohuallikatele ja vanemate teadlikkusele ohtude vältimisest
- a. Küttekolded, pliit
 - b. Elektrisüsteem ja elektrilised kodumasinad
 - c. Tööriistad, köögiriistad
 - d. Ravimid ja kodukeemia
 - e. Aknad (kas on terved ja kindlalt suletavad),
 - f. Trepid (kas on kaitsvad tõkked)
 - g. Muu
38. Kõik pereliikmed kasutavad autos turvavarustust
39. Jalgratta, tõukeratta, rula või rulluiskudega sõites kasutab laps turvavarustust (kiiver, küünarnuki- ja põlvekaitse)
40. Kodus on olemas helistamisvõimalus
41. Hädaabinumbrid on kodus käepärast
42. Last on õpetatud hädaabinumbrile helistama
43. Kodus on suitsuandur

Vanemlik vastutus ja eeskuju

44. Vanemad mõistavad oma vastutust lapse tervise eest hoolitsemisel
45. Kodune toitumiskultuur on lapsele heaks eeskujuks
46. Vanemate füüsiline aktiivsus on lapsele heaks eeskujuks
47. Vanemate alkoholitarbimise tavad on lapsele heaks eeskujuks
48. Kodus ei suitsetata eluruumides
49. Vanemate seksuaalkäitumine on lapsele heaks eeskujuks
50. Vanemad ei tarvita uimasteid
51. Muu (palun nimetage)

Kokkuvõte: lapse tervis ja vanemlik pädevus selle eest hoolitsemisel

2. Õppimine ja hariduse omandamine

Lapse olukord

1. Imik reageerib adekvaatselt helidele ja inimehäälele
2. Imik jälgib huviga ümbrust, inimesi, mänguasju
3. Väikelapse kõne on eakohane
4. Alates 2. eluaastast reageerib laps lihtsatele juhistele
5. Laps mängib eakohaseid mängu
6. Laps oskab mängida, suudab oma tegevusele keskenduda
7. Väikelaps/koolieelik huvitub pildiraamatute vaatamisest ja ettelugemisest
8. 3-7 a laps käib lasteaias
9. Lapsele meeldib lasteaias käia
10. Lapsele meeldib koolis käia
11. Laps ise tunneb, et tal läheb õppimine hästi
12. Laps on mingil alal eriti andekas
13. Laps tegeleb püsiva huvialaga (täpsustage)
14. Laps tunneb vastutust oma õpingute eest
15. Laps käib korralikult koolis (põhjuseta puudunud päevade arv eelneva kuu/veerandi/õppeaasta jooksul)
16. Laps jõuab õigeks ajaks kooli
17. Laps võtab osa lasteaia/kooli üritustest: spordipäevad, teatrikülastused, peod, talgud, matkad, väljasõidud jm
18. Lapsel on koolis sõpru, kelle toele ta võib loota
19. Lapse vaba aeg on sisustatud mõistlikult ja arendavalt
20. Last kiusatakse koolis ja/või naabruskonnas
21. Laps on üksildane, teda ignoreeritakse
22. Laps käitub koolis väljakutsuvalt või agressiivselt
23. Laps ei suuda õppimisele keskenduda
24. Mõned õppeaineid (millised?) pole lapsele jõukohased
25. Laps on korranud klassikursust
26. Laps on vahetanud kooli
27. Laps elab õpilaskodus
28. Põhikoolist lahkunud laps jätkab õpinguid muus õppevormis
29. Kooli poolelijättnud laps on mõistliku rakenduseta
30. Kooli poolelijättnud laps on rase või lapsevanem
31. Muu

Vanemlik pädevus lapse arengu ja õpingute toetamisel – vestlus vanematega

Mäng ja arendav keskkond

1. Vanematel on põhilised teadmised lapse tavapärasest arengust ja oma rollist lapse arendamisel
1. Vanemad räägivad, mängivad ja laulavad imikuga
2. Vanemad vastavad imiku/väikelapse kontaktiotsingutele positiivselt
3. Vanemad vaatavad väikelapsega koos pildiraamatuid
4. Vanemad vaatavad väikelapse/koolieelikuga koos lastesaateid
5. Vanemad loevad väikelapsele/koolieelikule ette
6. Lapsel on eakohane vabadus avastada oma ümbrust kodus ja väljaspool
7. Vanemad mängivad koos lapsega ja õpetavad talle eakohaseid mängu
8. Vanemad on loonud tingimused/võimalused lapsele iseseisvaks mängimiseks
9. Lapsel on võimalus suhelda ja mängida teiste lastega
10. Lapsel on võimalus suhelda ja mängida täiskasvanutega väljastpoolt oma peret

11. Lapsel on piisavalt sobivaid mänguasju ja esemeid, millega mängida
12. Lapsel on korraga liiga palju mänguasju
13. Lapsel on olemas vahendid väljas mängimiseks ja sportimiseks: liivakasti mänguasjad, hüppenöör, pall, kelk, suusad, (rull)uisud, jalgratas, rula, jne
14. Lapsel on vahendid harrastustega tegelemiseks (muusikariistad, kunstitarbed, spordivahendid, tööriistad jm)
15. Lapse (arvuti)mängud, TV-saadet jne on eakohased
16. Lapsel on piisavalt raamatuid

Kodus õppimine

17. Laps õpib kodus regulaarselt
18. Lapsel on olemas vajalikud õppevahendid ja teatmeteosed kodus õppimiseks
19. Lapsel on kasutada õppimiseks sobiv laud
20. Lapsel on kodus kindel koht kooliasjade hoidmiseks

Turvalisuse tagamine

21. Vanem hoolitseb, et lapse mängupaigad oleksid turvalised
22. Väikelaps/koolieelik on nii kodus kui väljaspool täiskasvanute järelvalve all
23. Lasteaialaps käib lasteaias regulaarselt
24. Laps viiakse lasteaeda (lastesõime) õigeaks ajaks
25. Lapsele minnakse lasteaeda (lastesõime) alati õigel ajal järele
26. Last viivad lasteaeda või lastesõime ja käivad järel ühed ja samad lapsele tuttavad vastutustundlikud inimesed
27. Vanemad püüavad tagada koolitee turvalisust ning kui vaja, korraldavad lapse kohaleviimise ja kojutoomise
28. Laps kasutab koolibussi
29. Laps kasutab ühiskondlikku transporti
30. Vanematel on ülevaade lapse mänguasjadest, raamatutest, mängudest, TV-saadetest
31. Vanemad on teadlikud Internetis varitsevatest ohtudest ja nad püüavad hoolitseda lapse turvalisuse eest
32. Vanematel on ülevaade sellest, milliseid arvutimänge laps mängib, milliseid lehekülgi külastab ja kellega suhtleb
33. Lapsel lubatakse piiramatult vaadata televiisorit ja/või olla arvuti taga

Lapse arengu toetamine

34. Vanemad räägivad lapsega, vastavad lapse küsimustele asjakohaselt (jälgida eriti väikelapse/koolieeliku puhul)
35. Vanemad rõõmustavad koos lapsega tema õnnestumiste üle (jälgida eriti väikelapse/koolieeliku puhul)
36. Vanemad toetavad last äparduste puhul (jälgida eriti väikelapse/koolieeliku puhul)
37. Vanemad innustavad last kodus õppima ja abistavad teda vajadusel
38. Vanemad huvituvad lapse õpingutest ja suhetest koolis
39. Vanemad huvituvad lapse vaba aja veetmisest, sõpradest, hobidest,
40. Vanemad innustavad last uusi oskusi omandama, hobide ja spordiga tegelema ning loovad selleks võimalusi
41. Vanemad on üksmeelel lapse hariduse küsimustes
42. Vanemad toetavad lapse püüdlusi
43. Vanemad toetavad last tema eriliste annete arendamisel
44. Vanemad kiidavad last kasvõi väikeste edusammude eest
45. Vanemad nõuavad lapselt ebamõistlikult suuri saavutusi
46. Vanemad toetavad last kooliprobleemide puhul

47. Vanemad toetavad last lasteaia (lastesõime) probleemide puhul
48. Vanemad jt pereliikmed on ülehoolitsevad: piiravad eakohast tegutsemisvabadust.
49. Vanemad toetavad lapse töötamist suvevaheajal, aitavad tal leida sobivat töökohta
50. Vanemad aitavad koolist väljalangenud lapsel leida sobivat õppimisvõimalust
51. Vanemad toetavad lapse kutsevalikut
52. Vanemad toetavad ja tunnustavad oma teismelisest lapsest lapsevanemat
53. Vanemad on võtnud teismelisest lapsest lapsevanemalt tema vanemarolli üle

Vanemlik vastutus ja eeskuju

54. Vanemad püüavad last säästa rasketest pereprobleemidest
55. Vanemate ja laste rollid peres eristuvad selgesti, vanemad ei delegeeri vastutust pere igapäevase toimimise eest lapsele
56. Vanemad mõistavad oma vastutust lapse õpingute ja hariduse omandamise eest
57. Vanemad hoolitsevad selle eest, et laps käiks korralikult koolis
58. Vanemad hoolitsevad, et laps õigel ajal tõuseks, kooliminekuks valmistuks ja kooli jõuaks
59. Vanemad suhtuvad haridusse vaenulikult
60. Vanemad omandavad põhi- või keskharidust või õpivad ametit
61. Vanemad omandavad kõrgharidust
62. Vanemate töösse suhtumine ja tööharjumused on lapsele heaks eeskujuks
63. Vanemad tegelevad mingi huvialaga

Koostöö kooli/lasteaiaga

64. Vanemad osalevad regulaarselt kooli/lasteaia üritustel (koosolekud, arenguestlused, peod, talgud)
65. Vanemad pöörduvad probleemide korral individuaalselt lapse õpetaja poole
66. Vanemad toetavad kooli/lasteaia reegleid
67. Vanemad on huvitatud lapse arengust lasteaias
68. Vanematel on pidev ülevaade lapse õpingutest
69. Vanemad jälgivad lapse õpinguid ja õpiedukust (kontakt kooliga, e-kool)
70. Kui last koolis kiusatakse, püüavad vanemad midagi ette võtta
71. Muu (palun nimetage)

Kokkuvõte: lapse areng ja õpingud ning vanemlik pädevus õppimise toetamisel

3. Emotsionaalne ja käitumuslik areng

Lapse olukord

1. Laps on tavaliselt elurõõmus
2. Vanemad lohutavad last, kui ta on õnnetu
3. Imik/väikelaps mängib omaette kasvõi natuke aega
4. Imiku/väikelapse vajadus olla omaette ja saada vanemate tähelepanu on tasakaalus
5. Täiskasvanud pereliikmed on üksmeelel väikelapse söögi- ja magamise aegades
6. Väikelaps on mängualdis tuttavate täiskasvanutega
7. Väikelapsel esineb eakohaseid jonnihooaegu
8. 5-6 aastasel lapsel esineb sageli vihapurskeid, ta on agressiivne ega suuda end valitseda
9. Laps naudib sobivat füüsilist hellust (on süles, kallistab) vanematega, teiste pereliikmetega ja kallite täiskasvanutega
10. Lapsel on lemmikloom (täpsustage, kes)
11. Laps on sageli ettevaatlik ja/või ärevil
12. Laps on sageli hajeval ega märka ümbrust
13. Laps saab teistega hästi läbi, ta oskab lahendada eriarvamusi ilma vägivallata
14. Laps on abivalmis
15. Laps räägib oma läbielamistest vanematele või teistele usaldusväärsetele täiskasvanutele
16. Lapse väljakutsuv ja destruktiivne käitumine ohustab tema turvalisust
17. Laps satub sageli konfliktidesse ja pahandustesse
18. Laps vigastab ennast (kratsib, taob pead millegi vastu, lõigub käsivarsi vms)
19. Laps kiusab endast nõrgemaid (teisi lapsi, eakaid inimesi, loomi)
20. Laps tahab üksi olla
21. Laps kardab üksi olla
22. Laps on sageli õhtuti kaua väljas
23. Laps kõnnib kodust luba küsimata minema, hulgub
24. Laps on sageli emotsionaalselt külm ja osavõtmatu
25. Kooliealine laps suudab üldiselt toime tulla viha ja pettumusega
26. Laps austab enda ja teiste omandit: annab, saab ja vahetab asju õiglaselt
27. Laps käitub ennasthävitavalt: kihutab mootorsõidukiga, ronib ohtlikes paigus jms
28. Lapse mõttemaailm on täielikult hõivatud vägivallast (filmid, Internet, harrastused jne)
29. Laps on käinud psühhiaatri vastuvõtul
30. Lapse käitumist on arutatud alaealiste komisjonis
31. Laps on õppinud kodust eemal, elades õpilaskodus
32. Laps on õppinud ja elanud erikoolis
33. Last on kriminaalkorras karistatud (mille eest)
34. Muu

Vanemlik pädevus lapse emotsionaalse ja käitumusliku arengu suunamisel – vestlus vanematega

Vanemlik hoolitsus

1. Vanemad armastavad last tingimusi seadmata
2. Vanemad märkavad, kui tema laps on õnnetu ning suudab õnnetu ja nutvat last sobivalt lojutada

3. Vanemad oskavad kohelda jonnivat väikelast
4. Vanemad ei koorma last oma probleemidega
5. Vanematele valmistab rõõmu füüsiline lähedus lapsega
6. Vanemad kritiseerivad last pidevalt, võrdlevad teistega ja kohtlevad vaenulikult
7. Vanemad kutsuvad lapses esile süütunnet
8. Laps kogeb sageli vanemate halba tuju või kurbust
9. Vanemad lahendavad omavahelised lahkarvamused mittevägivaldselt
10. Last hooldav vanem on agressiivne ja kuri
11. Vanemad julgustavad last oma hirmudest jm halbadest tunnetest rääkima
12. Vanemad näitavad oma käitumisega, et nad on lapse jaoks kogu aeg olemas
13. Vanematel on ülevaade lapse käikudest ja sellest, kus ta parajasti viibib
14. Vanemad hoolitsevad, et laps oleks kaitstud potentsiaalselt ebatavalistes kohtades (vabaõhuüritused, noortepeod, väljasõidud)
15. Vanemad jätavad lapse juhuslike võõraste hoolde
16. Vanemad jätavad lapse sageli üksi
17. Vanemad ajavad lapse kodust välja
18. Laps on kogu päeva ja/või hilisõhtuti järelevalveta väljas
19. Laps viibib koos vanematega lapsele sobimatutes kohtades

Lapse arengu toetamine

20. Vanemad julgustavad last mängima ja tegutsema koos eakaaslastega
21. Vanemad õpetavad last teiste laste ja täiskasvanute seltskonnas viisakalt käituma
22. Vanemad õpetavad last tegema õiglasi vahetusi
23. Vanemad õpetavad last koostööd tegema
24. Vanemad ergutavad last lahkarvamuste korral läbi rääkima ja ära leppima
25. Vanemad õpetavad last austama seadusi
26. Vanemad takistavad last käitumast vägivaldselt ja julmalt
27. Vanemad õpetavad last oma tundeid mõistma ja väljendama
28. Vanemad õpetavad last oma tundeid kontrollima
29. Vanemad õpetavad last mõistma teiste tundeid
30. Vanemad õpetavad last lemmiklooma eest hoolitsema, toetavad teda selles

Järjekindlus ja piiride seadmine

31. Perekonnas on selged reeglid ja piirangud
32. Vanemad on üksmeelel perekonna reeglite kehtestamisel ja kasvatusküsimustes
33. Vanemad piiravad lapse arvuti kasutamise ja/või televiisori vaatamise aega
34. Last koheldakse ja tema käitumisele vastatakse järjekindlalt ja etteaimataval moel
35. Vanemad kasutavad erinevaid positiivseid meetodeid lapse käitumise mõjutamiseks ja üksmeelele jõudmiseks
36. Vanemad kiidavad last kasvõi väikeste edusammude ja õnnestumiste puhul
37. Vanemad näägutavad ja kasutavad muid alandavaid mõjutamisvõtteid
38. Last karistatakse hirmutaval ja alandaval moel (kuidas?)
39. Last karistatakse füüsiliselt: lüüakse, raputatakse, tutistatakse või pekstakse

Vanemlik vastutus ja koostöövalmidus

40. Vanemad mõistavad oma vastutust lapse emotsionaalse ja käitumusliku arengu mõjutajana
41. Vanemate vaba aja veetmise harjumused on lapsele heaks eeskujuks
42. Vanemate viisakas käitumine on lapsele eeskujuks

43. Vanema kinnipidamine ühiskondlikest normidest ja seaduskuulekus on lapsele eeskujuks (järgib liikluseeskirju, ühissõidukis tasub sõidu eest jms)
44. Vanemad on otsinud abi, sest ei suuda ohjeldada lapse käitumist
45. Vanemad on otsinud abi omavaheliste suhteprobleemide tõttu
46. Vanemad ei ole nõus lapse aitamiseks abi vastu võtma
47. Muu (palun nimetage)

Kokkuvõte: lapse emotsionaalne ja käitumuslik areng ning vanemate pädevus selle suunamisel

4. Suhted perekonnas ja lähivõrgustikus

Lapse olukord

1. Imik väljendab vanematele kiindumust
2. Imik/väikelaps tunneb end vanemate seltskonnas mõnusalt
3. Väikelaps teeb vahet tuttavate ja võõraste vahel
4. Väikelaps tunneb end eakaaslaste läheduses mängides mõnusalt
5. Lapsele meeldib mängida ja tegutseda koos õdede-vendadega
6. Laps on sõbralik teiste laste ja loomade vastu
7. Lapsel on sõpru
8. Lapsel on head ja tugevad suhted vanematega
9. Lapsel on lähedased suhted vanavanemate ja teiste sugulastega (täpsustage)
10. Laps tegutseb regulaarselt koos sõpradega, külastab neid
11. Lapsel on lähedane südamesõber (eriti teismelisena)
12. Laps hoiab sageli nooremaid õdesid-vendi
13. Lapsel on pidev kohustus hooldada vanemat või mõnda teist pereliiget
14. Teismelisel on püsiv seksuaalpartner (täpsustage)
15. Teismelisel on laps
16. Teismeline kasvatab oma last ise
17. Muu

Vanemlik pädevus lapse suhete kujundamisel ja toetamisel – vestlus vanematega

Vanemlik hoolitsus

1. Lapsel on lisaks vanematele pikaajaline lähedane suhe veel vähemalt ühe täiskasvanuga (täpsustage)
2. Vanemad hoolivad lapsest, elavad kaasa tema rõõmudele ja muredele
3. Vanemad soodustavad lapse osalemist peresisestes ühistegevustes
4. Vanemad veedavad lapsega piisavalt aega, et kujuneks tugev lähedane suhe

Turvalisuse tagamine

5. Lapse eest hoolitsevad ühed ja samad lapsele tuttavad ja usaldusväärsed inimesed
6. Laps on täiskasvanute seksuaalkäitumise tunnistajaks
7. Laps on täiskasvanute vahelise vägivalla tunnistajaks
8. Laps osaleb täiskasvanute tülides ja kaklustes
9. Laps jäetakse sageli ööseks üksi
10. Laps jäetakse üksi koju terveteks päevadeks (täpsustage, kui sageli, kui kauaks ja mis põhjustel)

Suhted õdede-vendade vahel

11. Laps on pere ainus laps
12. Vanemad jälgivad ja suunavad oma peres kasvavate laste suhteid
13. Õed-vennad on imiku/väikelapse vastu head ja hoolivad
14. Lapse suhted õdede-vendadega on head
15. Laps on perekonnas õdede-vendade poolt tõrjutud
16. Laps on õdede-vendade liider, neile eeskujuks
17. Laps on peamine õdede-vendade eest hoolitseja
18. Vanemad eelistavad last õdedele-vendadele
19. Vanemate tähelepanu on keskendunud lapsele tema probleemide või iseärasuste tõttu, õed-vennad saavad vähem tähelepanu
20. Vanemate eelistavad õdesid-vendi lapsele/
21. Laps on perekonna „must lammas“, ta on alati süüdi
22. Vanemad soodustavad lapse suhtlemist eraldi elavate (pool)õdede-vendadega

Suhted laiendatud perekonnas

23. Vanemad hoolitsevad südamlike suhete loomise ja püsimise eest sugulastega
24. Vanemad soodustavad lapse suhtlemist vanavanematega ja teiste sugulastega
25. Laps külastab perekonnasõpru ja sugulasi
26. Laps kohtub lahus elava vanemaga
27. Laiendatud perekonna suhtumine lapsesse on üksmeelselt toetav

Suhted väljaspool peret

28. Lapsel on sõpru, kelle kodudes ta külas käib
29. Vanemad tunnevad lapse sõpru
30. Lapse kodus võõrustatakse tema sõpru ja mängukaaslast
31. Lapsel on sõpru ka väljaspool kooli või töökohta
32. Vanemad püüavad tagada, et laps ei suhtleks sobimatute eakaaslaste või täiskasvanutega

Vanemlik vastutus ja eeskuju

33. Vanemad mõistavad oma vastutust toetava perekonna ja lähivõrgustiku kujundajana
34. Lapse liigne koormatus koduste kohustustega (täpsustage) takistab suhete arengut väljaspool perekonda
35. Vanemate suhted omavahel ja sugulastega on lapsele heade suhete eeskujuks
36. Muu (palun nimetage)

Kokkuvõte: lapse suhted lähedaste inimestega ning vanemate pädevus lähedaste suhete kujundajana

5. Identiteet ja sotsiaalne eneseesitlus

Lapse olukord

1. Laps reageerib oma nimele 1aastaselt
2. Laps teab oma nime ja sugu 2aastaselt
3. Laps teab oma vanust 3-4aastaselt
4. Oskab eristada tähtsamaid sugulasi 3-4 aastasel
5. Teab oma täielikku nime, aadressi ja sünnipäeva 5-6 aastasel
6. Lapse keelekasutus ja käitumine vastab tema vanusele ja on kooskõlas heade tavadega
7. Lapse hügieeniharjumused on eakohased
8. Laps vastutab oma välimuse ja riiete eest vastavalt oma vanusele
9. Laps oskab valida eri puhkudeks sobivad riided
10. Laps riietub ja käitub väljakutsuvalt
11. Laps on silmatorkavalt tätoveeritud ja/või augustatud
12. Laps on oma välimusega rahul
13. Laps leiab endale ise sõpru
14. Laps tunneb end kindlana mõlemast soost sõpradega suheldes
15. Laps oskab hinnata oma sõprade positiivseid ja negatiivseid külgi
16. Laps on sõprade poolt kergesti mõjutatav
17. Laps on sõprade seltsis enesekindel ja avatud
18. Laps veedab aega sõpradega väljapool kodu
19. Laps on täiskasvanutega suheldes enesekindel ja sobivalt avatud
20. Laps suhtleb tuttavate ja võõrastega erinevalt ja kohasel moel
21. Laps on võõraste täiskasvanutega liiga avameelne
22. Laps ei järgi väljaspool kodu sündsa käitumise piire (on pealtükkiv, võtab võõraid asju jms)
23. Laps võtab kuulda usaldusväärsete täiskasvanute nõuandeid

24. Laps saab vanematelt mõistlikul määral taskuraha
25. Lapse käsutuses on enda teenitud raha
26. Laps, kes on ise lapsevanem, saab iseseisvalt käsutada riigipoolseid peretoetusi vanemlike kohustuste täitmiseks ja oma lapse vajaduste rahuldamiseks
27. Laps tunneb, et ei suuda oma elu kontrollida
28. Laps on rahul oma seksuaalse suundumusega
29. Lapsel on kindel huviala, millele ta on pühendunud
30. Laps on uhke oma edusammude üle
31. Laps kuulub kodanikuühendusse või organisatsiooni
32. Laps tunnistab kindlat religiooni
33. Laps suudab vajadusel vastu võtta otsuseid
34. Laps süüdistab ennast vanemate tülides jm pereprobleemides
35. Lapsel on raske rääkida oma perekonnast ja kodust
36. Oma kodu ja pere on lapsele tähtsad
37. Lapsel on kodus hea olla
38. Muu

Vanemlik pädevus lapse identiteedi toetajana – vestlus vanematega

Emotsionaalne toetus

1. Vanemad väljendavad lapsele spontaanselt oma kiindumust (täpsustage, kuidas)
2. Vanemad väärtustavad last tema endana
3. Kõik pereliikmed kutsuvad last sama nimega
4. Lapse hellitusnimed on kooskõlas heade tavadega, eakohased ja lapsele vastuvõetavad
5. Vanemad väljendavad uhkust lapse üle
6. Vanemad kiidavad last pingutuste ja edusammude eest
7. Vanemad soodustavad lapse sõprussuhteid
8. Vanemad toetavad last probleemide puhul
9. Vanemad toetavad lapse eneseusaldust
10. Vanemad kiidavad last hea käitumise eest
11. Vanemad ergutavad last oma sõpru koju külla kutsuma
12. Vanemad julgustavad last osalema seltskondlikes üritustes väljaspool kodu
13. Last peamiselt hooldav vanem on madala enesehinnanguga
14. Vanemad kalduvad lapse käitumist negatiivselt tõlgendama

Vanemlik hoolitsus

15. Lapse järelevalve on korraldatud tema eripära ja arengutaset arvestades
16. Väikelapse riided on puhtad, neil pole plekke ja need ei haise
17. Vanemad kujundavad lapsel eakohaseid hügieeniharjumusi
18. Vanemad juhendavad last enda eest hoolitsemisel, et tagada tema head mainet ja turvalisust
19. Lapse riietus on kooskõlas lapse vanusega, olukorraga ja heade tavadega
20. Riiete, soengu jne valikul arvestatakse lapse soove
21. Vanemad püüavad hoolitseda, et lapse keha augustamine ehete panekuks ja tätoveerimine oleks tehtud vastutustundlikult
22. Last säästetakse vanemate kummalise ja hirmutava käitumise (vaimsed häired, haigushood, ravi protseduurid jm) tunnistajaks olemisest
23. Last lohutatakse ja rahustatakse, kui ta on kogunud vanemate kummalist ja hirmutavat käitumist

24. Last julgustatakse rääkima oma elust, mõtetest, soovidest
25. Last julgustatakse rääkima oma ebaõnnestumistest ja muredest

Arengu soodustamine

26. Väikelapsel lastakse teha jõukohaseid valikuid
27. Lapse iseseisvumispingutusi austatakse
28. Vanemad annavad lapsele jõukohaseid ülesandeid väljaspool kodu (nt poes käimine)
29. Vanemad õpetavad lapsele viisakust
30. Vanemad õpetavad last austama teisi inimesi, nende soove ja omandit
31. Vanemad õpetavad last avalikes kohtades sobivalt käituma
32. Vanemad õpetavad lapsele lauakombeid
33. Vanemad suunavad lapse riietumisstiili ja välimust, lähtudes headest tavadest ja lapse soovidest
34. Vanemad õpetavad last avalikes kohtades viisakalt ja tagasihoidlikult käituma
35. Vanemad jätavad lapse sageli omapead, ei huvitu tema tegevusest ega mõttemaailmast
36. Vanemad märkavad lapse ainukordseid positiivseid omadusi ja innustavad last neid arendama
37. Vanemad toetavad lapse eneseteostust, aitavad kaasa lapse maailmavaate kujunemisele
38. Lapsele antakse sobival määral otsustusõigust oma elu üle
39. Vanemad teadvustavad lapsele tema juuri, tutvustavad rahvuskultuuri ja traditsioone

Vanemlik vastutus ja eeskuju

40. Vanemad mõistavad oma vastutust lapse positiivsete eluhoiakute kujunemisel
41. Vanemate käitumine ja oma välimuse eest hoolitsemine on lapsele heaks eeskujuks
42. Vanemate suhtlemisstiil on lapsele heaks eeskujuks
43. Vanemate suhted naabritega ja võimuesindajatega laabuvad hästi
44. Vanematel on püsiv positiivne seltskondlik läbikäimine teiste täiskasvanutega
45. Vanemad austavad teistsuguseid perekondlikke ja kultuurilisi traditsioone ning õpetavad seda ka lapsele
46. Perekonnas valitseb sallivus teiste kultuuride ja rahvuste suhtes
47. Vanemate lugupidav suhtumine oma riigisse on lapsele eeskujuks
48. Perekonna liikmete mittenormikohane käitumine põhjustab lapsel piinlikkust
49. Perekonna liikmed osalevad antisotsiaalsetes tegevustes
50. Muu (palun nimetage)

Peretraditsioonid ja kodu

51. Last peetakse täieõiguslikuks perekonna liikmeks
52. Last hoitakse ja rahustatakse, kui ta on vanemast lahus
53. Perekonnas on väärtuskasvatus olulisel kohal
54. Laps on osaline perekondlikes sündmustes: pühad, sünnipäevad, talgud, sugulaste külastamine, pulmad ja matused
55. Peretraditsioonid ja rituaalid on peres tähtsad ja neist peetakse kinni
56. Vanemad tunnistavad kindlat religiooni ja selle tavasid järgitakse
57. Vanemate religioossus ja religioossete tavade järgmine on nii jäik, et see takistab lapse arengut
58. Last sunnitakse täitma talle arusaamatuid rituaale (mis tulenevad vanemate religioossusest vm jäikadest tõekspidamistest)
59. Muu (palun nimetage)

Kokkuvõte: lapse enesehinnang ja identiteet ning vanemate pädevus lapse positiivse minapildi toetajana

7. Lapse vastutustunne ja eneseteenindusoskused

Lapse olukord

1. Lapsel on eakohased enesehoolduse oskused: igapäevane pesemine, hammaste, juuste ja küünte hooldus, sobivalt riietumine jms
2. Laps hoiab korras oma mängu- ja/või kooliasjad
3. Lapsel on kohane ohutunne, ta oskab oma tegude tagajärgi ette näha
4. Laps võtab vastu täiskasvanute abi igapäevastes toimingutes
5. Laps käitub liiga täiskasvanulikult oma vanuse kohta („väike täiskasvanu”)
6. Kooliealine laps oskab valmistada lihtsamat toitu: keeta teed, muna või makarone, röstida leiba jms
7. Kooliealine laps oskab käia iseseisvalt poes ja osta igapäevaseid toiduaineid
8. Kooliealine laps korrastab ise oma voodi, hoiab korras oma kapi, riiuli ja lauasahtlid
9. Kooliealine laps oskab kasutada ühistransporti
10. Laps oskab kasutada telefoni, teab hädaabinumbreid ja oskab neile helistada
11. Teismeline vastutab üksi kodus olles kodu eest
12. Laps hoiab ja kasutab oma raha vastutustundlikult
13. Laps kasutab mobiiltelefoni vastutustundlikult
14. Laps elab omaette elamispiinal ja korraldab ise oma elu (üle 15a)
15. Laps elab või on elanud tänavaelu, ööbinud trepikodades, mahajäetud majades jne
16. Laps teab, kelle poole pöörduda, kui tal on kodus ja/või mujal probleeme
17. Muu

Vanemlik pädevus lapse eneseteenindusoskuste ja vastustunde arendamisel – vestlus vanematega

Vanemlik hoolitsus

1. Peamine vastutus perekonna eest hoolitsemisel on vanematel
2. Vanemad vastutavad kodu ja majapidamise eest
3. Vanematest eraldi elav laps (ka laps, kellel endal on laps) saab piisavalt abi, tuge ja tunnustust
4. Vanemad on võimaldanud lapsel eraldi elama asuda
5. Vanemad on sundinud lapse eraldi elama asuma
6. Vanemad toetavad eraldi elavat last ja huvituvad tema käekäigust

Arengu soodustamine

7. Kodune elukorraldus on stabiilne
8. Vanemad innustavad last enda eest eakohaselt hoolitsema (puhtus, kord, riietus, toit, rahakasutus)
9. Vanemad kehtestavad sobivad enesehoolduse nõuded, lähtudes lapse east, isiksusest ja arengutasemest
10. Vanemad kiidavad last hea enesehoolduse eest
11. Majapidamistöid tehes ergutavad vanemad väikelast mängima enda lähedal ja töödes osalema
12. Vanemad ergutavad last enda järelt koristama
13. Vanemad kaasavad last majapidamistöösse, annavad talle iseseisvaid ülesandeid
14. Vanemad õpetavad last kasutama kodumasinaid ja tööriistu
15. Vanemad kiidavad last majapidamistööde eest
16. Vanemad õpetavad lapsele turvalisuse reeglite järgimist nii kodus kui väljaspool ning käitumist hädaolukorras

Vanemlik vastutus ja eeskuju

17. Vanemad mõistavad oma rolli lapse vastutustunde ja eneseteenindusoskuste kujundajana
18. Vanemate tööharjumused on lapsele heaks eeskujuks
19. Headele tavadele vastav kodune elukorraldus on lapsele eeskujuks
20. Muu (palun nimetage)

Kokkuvõte: lapse vastutustunne ja eneseteenindusoskused ning vanemate pädevus nende arendajana

II Peresuhted ja elukorraldus

Järgnevaid teemasid käsitlege perekonna intervjuu käigus. Vestluse võiks diktofoni abil salvestada, et hiljem kuulata ja oluline üles kirjutada. Märkmete tegemisel lähtuge pereliikmete kogemustest, tõlgendustest ja rõhuasetustest. Vältige enda arvamusi ja hinnanguid. Saadud andmestiku analüüs aitab siseneda perekonna tähenduste maailma ja tuua välja seosed hindamisjuhendi esimeses osas kogutud teadmistega. Sel moel kujuneb lapse ja perekonna olukorrast mitmekülgne tervikpilt. Analüüsiprotsess võiks lähtuda kvalitatiivse temaatilise analüüsi põhimõtetest.

1. Perekonna üldine iseloomustus

1. Koostage pereliikmete kaasabil **genogramm** (eraldi lehele). Sotsiaaltöös kasutatava genogrammi eesmärk pole anda ülevaadet eelmistest põlvkondadest. Mineviku suhteid ja sündmusi kajastatakse vaid niipalju, kui see on vajalik oleviku ja tulevikuga tegelemiseks. Keskenduda tuleb praegu koos elava perekonna liikmelisuse kujunemisele viimase paari põlvkonna kestel. Genogramm peaks selgelt näitama, kes on perekonnast lahkunud (kuidas, mis asjaoludel) ja kes juurde tulnud. Suhteid sugulaste jm lähivõrgustikuga kajastage keskkonnakaardil (vt allpool).
2. Kuidas pereliikmed iseloomustavad oma perekonda? Mille poolest on perekond eriline?
3. Mis on perekonnas hästi? Millised on perekonna tugevad küljed jm kaitsvad asjaolud?
4. Mis või kes ohustab perekonna toimimist ja vanemate teovõimet?
5. Kuidas pereliikmed ise mõistavad probleemse olukorra põhjuseid ja oma tulevikuväljavaateid?
6. Millised on perekonna kogemused kokkupuudetest abistavate süsteemidega? Millist abi on saadud? Rahulolu saadud abiga?

2. Perekonna ajalugu

1. Millised on perekonna senise elu olulisemad sündmused või pöördepunktid (nii head kui halvad)?
 - a. Paluge kirjeldada mõnda sündmust, mis on mõjutanud pereelu positiivses suunas
 - b. Kas mõni raske kaotus või kriis on jäänud lahendamata? (Paluge sellest rääkida)
2. Paluge vanematel kirjeldada häid mälestusi oma lapsepõlvest ja noorusest, mis annavad jõudu ja meelekindlust, et elus toime tulla (lähedased südamligid suhted, õnnestumised õpingutes või spordis vm positiivsed sündmused)?
3. Kas vanematel on valusaid kogemusi oma lapsepõlvest või noorusest (väärkohtlemine kodus või koolis, tõrjutus perekonna olukorra tõttu, vanematest lahutamine, vanemate lahkumine, vanema(te) surm vms)? (Paluge sellest rääkida)
4. Kas peres on põlvest põlve korduvat probleemset käitumist: teismelisena sünnitamise, vägivaldsus, alkoholism, suitsiid, kuritegevus vm. (Palun nimetage)
5. Kas vanemad on pärit praeguse elukohaga samast paikkonnast?
6. Midagi muud?

3. Perekonna toimimine

1. Palun kirjeldage oma perekonna argipäeva: kuidas teie päev kulgeb, alustades ärkamisest? Milline on kummagi vanema jt täiskasvanud pereliikmete igapäevane panus lapse eest hoolitsemisse: kes mida teeb, kuidas on jagatud vastutus?
2. Milline on kummagi vanema (teiste täiskasvanud pereliikmete) roll ja teovõime
 - Lapse eest hoolitsemisel
 - Elatise teenimisel ja perekonna heaolu tagamisel
 - Kodu eest hoolitsemisel (lapse arengutingimused, tervis, turvalisus)
3. Ühe või mitme lapse erivajadus mõjutab perekonna teisi lapsi (keda ja kuidas)
4. Ühe või mitme lapse probleemne käitumine mõjutab perekonna teisi lapsi (keda ja kuidas)
5. Vanemad tunnistavad, et nad ei suuda toime tulla lapse erivajaduse või käitumisprobleemiga
6. Kellelgi perekonna täiskasvanud liikmetest on
 - Kehv vaimne tervis
 - Kehv füüsiline tervis
 - Füüsiline puue
 - Vaimne puue
 - Meeleorgani kahjustus
 - Kalduvus lasta end ära kasutada
 - Mittenormikohane, antisotsiaalne käitumine
 - Alkoholiprobleem
 - Uimastiprobleem
 - Vägivaldsus
 - Hasartmängusõltuvus
 - Arvutisõltuvus
 - Lähisuhtesõltuvus
 - Ohjeldamatu laenamine
 - Kalduvus riskikäitumisele (ohtlikes kohtades viibimine, kihutamine, joobes juhtimine jms)
7. Mõne pereliikme harrastus või elustiil häirib perekonna toimimist
8. Kodus tülitsetakse sageli
9. Kogu lubatakse kõrvalisi isikuid, kes võivad ohustada last (alkohol ja uimastid, vägivalda eri liigid, seksuaalne väärkohtlemine)?
10. Kas keegi pereliikmetest
 - On vangis
 - On olnud vangis
 - On kohtulikult karistatud
 - Tema suhtes on algatatud kriminaal- või väärteoasi
11. Muu

4. Perekonna lähivõrgustik

1. Kes kuuluvad perekonna sugulaste jt oluliste inimeste ringi? (Joonistage koos pereliikmetega eraldi lehele keskkonnakaart Hartmani ja Lairdi (1983) järgi. Kajastage kaardil ka järgmiste küsimuste vastuseid)
2. Kes aitavad perekonda?

Abi liik	Abistaja	Sugulased	Sõbrad	Naabrid	Töö- kaaslased	Ametlikud abistajad	Veel keegi – kes?
Praktiline abi: lapsehoid, majapidamis- ja remonditööd, transport							
Hingeline toetus: mured- rõõmude jagamine, lohutus							
Raha igapäevakulude katteks, võlgade tasumiseks, käendus laenu saamisel jms							
Toiduained (aiasaadused jms)							
Võimalus nõu ja infot küsida							

3. Kellele pereliikmed hätta sattudes loodavad?
4. Peres elab lisaks vanematele keegi täiskasvanu, kes aitab lapse eest hoolitseda
5. Peres käib abiks keegi täiskasvanu, kes aitab lapse eest hoolitseda
6. Vanematel on lähedane sõber või sugulane, kellega arutada lapse kasvatamise küsimusi
7. Last peamiselt hooldav vanem on ülekoormatud, sest hoolitseb haige või puudega pereliikme või sugulase eest
8. Sugulastega toimuvad ühised ettevõtmised: pühade ja sünnipäevade pidamine, talgud jms
9. Perekonnal puudub sugulaste ja sõprade tugi
10. Sugulastega tülitsetakse
11. Suhted sugulastega on tülide tõttu katkenud
12. Suhted sugulastega on katkenud muudel põhjustel: elukohavahetus, lastekodus kasvamine, vanemate surm, sugulaste hälbiv käitumine, vangistus jms
13. Perekonnal puudub vastastikku toetav sugulaste ja sõprade võrgustik
14. Muu

5. Eluaseme korrasolek ja vastavus perekonna vajadustele

1. Kas põhikonstruktsioonid on olemas ja korras: katus, aknad, lukustatav välisuks, trepid, põrandad? (täpsustage)
2. Kas eluruum on köetav? (täpsustage: kui kütmiss võimalust pole, siis kuidas saadakse sooja?)
3. Kas lokaalse kütte puhul on küttekolle olemas?
4. Kas on olemas küttematerjali varu? (täpsustage: millega köetakse?)
5. Kas eluruumis on toimiv veevarustus ja kanalisatsioon? (täpsustage: kui ei, siis kust saadakse vett?)

6. Kas on olemas kasutuskõlblik käimla? (täpsustage: kui ei, siis kuidas on olukord lahendatud)
7. Kas eluase on varustatud korras ja ohutu elektrisüsteemiga? (täpsustage: kui elektrit pole, siis kuidas saadakse valgust ning muu küttekolde puudumisel köetakse ja valmistatakse toitu?)
8. Kas on olemas sooja toidu valmistamise võimalus: elektri-, gaasi- või tavaline pliit?
9. Kas eluase ja selle ümbrus on lapsele ohtlik?
10. Kas eluaset on vaja kohandada vastavalt lapse vajadustele?
11. Kas eluase on ülerahvastatud?
12. Kas perekonnal on eluruumist väljatõstmise oht?
13. Kas perekond kasutab eluruumi seaduslikult?
14. Muu

6. Sisustus ja arendav keskkond

Kui kodu füüsiline keskkond on problemaatiline, kasutage hindamiseks juhendit „IV Koduste olude hindamine – puhtus ja kord“

1. Eluaseme sisustus vastab üldiselt perekonna vajadustele, on kooskõlas perekonna võimalustega ja heade tavadega
2. Igal pereliikmel oma voodi ja voodiriided
3. Koolilapsel on laud ja tool õppimiseks, sobiv koht kooliasjade hoidmiseks
4. Olemas on muu esmavajalik mööbel: magamisasemed, söögilaud, istmed, nõude- ja köögiriistade kapp, riidekapp või varn,
5. Mööblit on liiga palju, see piirab lapse liikumisvabadust
6. Eluase on liiga väike, rahuldamiseks lapse arenguvajadusi
7. Olemas on esmavajalikud kodumasinad jm elektroonikaseadmed
8. Elektroonikaseadmeid (muusikakeskused, televiisorid, arvutid, köögitehnika) on liiga palju (hulk pole kooskõlas sissetulekute suurusega ja/või pereliikmete vajadustega)
9. Ruumijaotus vastab iga pereliikme vajadustele
Täpsustage:
Kes millist ruumi milleks kasutab?
Kus iga pereliige magab?
Kus toimuvad ühistegevused, nt söömine ja teleri vaatamine?
Kas igal pereliikmel on oma privaatne ruum või koht?
10. Muu

7. Tööhõive

1. Last hooldav vanem töötab ametlikult
2. Teine vanem töötab ametlikult
3. Vanem(ad) on töökohaga rahul
4. Vanem(ad) vahetavad sageli töökohti
5. Vanem(ad) töötavad mitteametlikult
6. Vanem(ad) teevad lühiajalisi juhutöid
7. Last hooldav vanem soovib asuda palgatööl

8. Mittetöötav(ad) vanem(ad) ei tahagi tööl käia
9. Tööd otsivad pereliikmed saavad rahalist toetust, nõustamist ja koolitust
10. Vanema töötamine (eemalolek, töögraafik jm) mõjub lapse hooldamisele ebasoodsalt
11. Üks või mõlemad vanemad töötavad elukohast kaugel (sh välismaal, täpsustage)
 - Pikad sõidud iga päev
 - Vanemad on kodus ainult nädalavahetusel
 - Vanemad käivad kodus kord kuus või harvem
 - Laps elab vanemate äraolekul üksi
 - Last hooldab vanemate äraolekul vanavanem, õde või vend või keegi muu (täpsustage)
12. Muu

8. Sissetulekud ja majandamine

1. Perekond saab kõiki toetusi, milleks tal on õigus
2. Eluaseme eest tasutakse regulaarselt (täpsustage, kes tasub, kuidas?)
3. Perekonnal on igakuised regulaarsed sissetulekud (millised?)
4. Perekond tuleb oma sissetulekutega toime
5. Märkimisväärne osa sissetulekust on mitteametlik (täpsustage)
6. Raha saadakse pettusega või kuritegelikul teel
7. Esineb mõtlematut rahakasutust
8. Enne igakuiseid palga-toetuse-pensionipäevi esineb mitmepäevaseid „näljaperioode”
9. Perekonnal on märkimisväärsed võlad (täpsustage)
10. Mõni pereliige on võtnud ebamõistlikke laene (täpsustage laenuandja ja laenutingimused)
11. Mõne pereliikme vastu on algatatud võlgade sissenõudmine
12. Mõnel pereliikmel on tasumata trahve (täpsustage, milliste väärtegevuste eest)
13. Perekonnas on mure ees ootavate väljaminekute pärast (täpsustage, milliste)
14. Muu

9. Perekonna sotsiaalne lõimumine ja informeeritus

1. Perekond on oma praegusse elukohta saabunud vähem kui 6 kuud tagasi
2. Perekond on sageli elukohta vahetanud (täpsustage varasemad elukohad ja kolimise põhjused)
3. Pereliikmed tunnevad end naabruskonnas teretulnuna
4. Perekonnal on naabruskonnas sõpru
5. Pereliikmed suhtuvad kaaskodanikesse lugupidavalt ja arvestavad nende huvidega
6. Pereliikmed järgivad üldkehtivaid käitumisnorme
7. Perekond osaleb kohalikes ettevõtmistes
8. Pereliikmed kuuluvad mõnda organisatsiooni või kirikukogudusse
9. Perekonnas loetakse ajalehti
10. Internet on täiskasvanud pereliikmetele kättesaadav
11. Täiskasvanud pereliikmed teavad oma õigusi ja kohustusi

12. Lapsed teavad oma õigusi ja kohustusi
13. Pereliikmetel esineb konflikte naabrite, sõprade ja sugulastega
14. Pereliikmed kalduvad tüli norima ja konflikte eskaleerima (paluge kirjeldada: kes ja mis puhul seda teeb, millised on käitumismuster)
15. Pereliikmed kipuvad konfliktide puhul kasutama füüsilist vägivalda (paluge kirjeldada: kes ja kuidas)
16. Pereliikmed kogeavad halvustamist, mõnitamist või muud ülekohut
17. Muu

10. Kogukonna ressursside kasutamine

1. Kas avalikud ressursid on perekonnale kättesaadavad?
 - Lähikonnas on olemas toidukauplus, lasteaed, kool, perearst, apteek, sotsiaalteenused, postkontor, pangautomaat, vaba aja veetmise võimalused jne (täpsustage, millised olulised ressursid on kättesaadavad, millised mitte)
 - Perekond on informeeritud olemasolevatest teenustest jm võimalustest
 - Perekonna juurdepääs ressurssidele on takistatud (raha, transport, info, teiste tõrjuv suhtumine perekonnasse)
 - Pereliikmed on valmis avalikke ressursse kasutama
2. Pereliikmetel on halbu kogemusi varasematest kohtumistest sotsiaaltöötajatega, sotsiaalteenustest jm avalike ressursside kasutamisest (täpsustage)
3. Avalikud ressursid vastavad lapse ja perekonna vajadustele
4. Perekond kasutab avalikke ressursse
5. Naabruskond on vägivaldne ja/või kõrge kuritegevuse tasemega
6. Muu

Kokkuvõte

Milline on kodus valitseva olukorra mõju lapse tervisele ja heaolule praegu ning lapse arengule pikemas perspektiivis? Tooge välja nii soodustavad kui kahjustavad asjaolud. Mis või kes ohustab last enim?

III Perekonna koostöövalmidus, suhtumine ümbritsevatesse inimestesse ja keskkonda

1 Koostöövalmidus KOV sotsiaaltöötajaga ja teenuste pakkujatega

1. Vanemad tunnistavad probleemi(de) olemasolu perekonnas
2. Vanemad pingutavad probleemide lahendamise nimel
3. Vanemad teevad sotsiaaltöötajaga koostööd oma perekonna probleemide lahendamiseks
4. Vanemad kasutavad teenuseid asjakohaselt, et aidata last ja parandada oma elujärge
5. Mõnel pereliikmel on halbu kogemusi varasematest kontaktidest sotsiaaltöötajatega jm avalike süsteemidega (täpsustage)
6. Mõni pereliige on olnud sotsiaaltöötaja suhtes füüsiliselt vägivaldne (täpsustage, kes)
7. Mõni pereliige on olnud sotsiaaltöötaja suhtes verbaalselt vägivaldne (täpsustage, kes)
8. Vanemad väldivad koostööd
9. Perekond varjab oma tegelikku elukohta
10. Perekond varjab mõne pereliikme (täpsustage, kelle) elukohta
11. Perekond ei lase sotsiaaltöötajat oma eluruumi
12. Perekond ei pea kinni kokkulepitud kodukülastusaegadest
13. Vanemad on asunud kaitsepositsioonile, keelduvad rääkimast
14. Vanemad eitavad probleemide olemasolu
15. Vanemad ei taha endale probleeme tunnistada
16. Vanemad käituvad silmakirjalikult, manipuleerivalt
17. Vanemad on ükskõiksed oma pere olukorra ja pakutava abi suhtes
18. Vanemad keelduvad lapsele määratud teenustest (täpsustage)
19. Vanemad on teenuste suhtes ülemäära nõudlikud (täpsustage)
20. Muu

2 Lapse suhtumine kooli

1. Laps käib korralikult koolis
2. Laps käitub koolis korralikult
3. Laps õpib võimetekohaselt
4. Laps osaleb koolis tunnivälistes ettevõtmistes
5. Laps puudub palju põhjuseta
6. Laps viibib koolimajas, kuid ei osale tundides
7. Laps ei tööta tundides kaasa
8. Laps segab tundi
9. Laps lõhub kooli vara
10. Laps tülitseb ja kakleb kaaslastega
11. Laps käitub õpetajate jt koolitöötajatega jämedalt
12. Muu

3 Vanemate suhtumine kooli

1. Vanemad peavad haridust oluliseks
2. Vanemad jälgivad, et laps ei puuduks koolist
3. Vanemad toetavad kooli reegleid
4. Vanemad hoiavad kontakti kooli töötajatega

5. Vanemad osalevad kooli üritustel
6. Vanemad suhtuvad koolisse ja haridusse vaenulikult
7. Vanemad soodustavad lapse puudumist koolist (täpsustage, kuidas ja miks?)
8. Vanemad vaatavad lapse poppitemgemisele läbi sõrmede
9. Vanemad õigustavad lapse poppitemgemist ja korrarikkumisi
10. Vanemad ei huvitu lapse kooliskäimisest
11. Vanemad ei osale kooli üritustel
12. Vanemad ei vasta koolitöötajate pöördumistele
13. Muu

4 Suhtumine tervishoiusüsteemi

1. Perel on positiivne hoiak tervishoiuasutuste ja -teenuste suhtes
2. Perel on hea kontakt oma perearstiga (lastearstiga)
3. Vajadusel pöörduakse kohe arsti poole
4. Vanemate vaenulikkus arstiabi suhtes ohustab lapse tervist
5. Vanemate vaenulikkus arstiabi suhtes ohustab vanema(te) endi tervist
6. Vanemad ei pea visiidiaegadest kinni
7. Vanemad ei taga arsti ettekirjutuste järgimist
8. Vanemad ei lase teha põhjendatud kaitsepookimisi (täpsustage, miks)
9. Muu

5 Suhtumine vaba aja veetmise ressursidesse

1. Laps osaleb huvitegevuses ja spordis vastavalt vanusele ja huvidele
2. Vanemad ei luba lapsel osaleda organiseeritud huvitegevuses (täpsustage, miks)
3. Vanemad ei huvitu lapse arendamise võimalustest
4. Laps ei osale üheski organiseeritud huvitegevuse vormis
5. Kui laps osaleb, siis ta häirib oma käitumisega teisi, lõhub inventari jms
6. Vanemad ise organiseerivad lapsele sisuka vaba aja veetmise võimalusi
7. Muu

6 Suhtumine füüsilise keskkonda

1. Perekond hoiab kodu ja koduümbrust korras
2. Perekond kasutab koduümbrust heaperemehelikult lapse kasvatamiseks ja arendamiseks
3. Pereliikmed rikuvad ja lõhuvad eluaset, selle ümbrust jm keskkonda
4. Prügi visatakse selleks mitte ettenähtud kohtadesse
5. Perekond ei osale koduümbruse korrastamises
6. Vanemad kaitsevad kodu ja koduümbrust ülemäärase innukusega, ohustades lapse arengut
7. Muu

7 Psühhosotsiaalsed suhted naabruskonnas

1. Perekond on naabritega heades suhetes
2. Naabruses elavate peredega tehakse koostööd laste kasvatamisel (täpsustage, mida ja kuidas tehakse)
3. Vanemad soodustavad lapse sobivat suhtlemist ümbruskonna lastega
4. Vanemad peavad häid suhteid oluliseks ja arendavad neid
5. Perekond on naabritega vaenujalal
6. Pereliikmed käituvad pealetükkivalt ja topivad oma nina teiste asjadesse

7. Perekond on naabruskonnast silmatorkavalt võõrandunud
8. Pereliikmed tarvitavad koos naabritega alkoholi (sh „punkri“ pidamine)
9. Perekonna poolt põhjustatud lärm häirib naabreid
10. Konfliktides naabritega esineb füüsilist vägivalda
11. Peresisene vägivald võib ohustada ka naabreid
12. Pereliikmed on naabritelt varastanud
13. Pereliikmete poolt toime pandud vägivalda, varguste jne tõttu kutsuvad naabrid või mõni pereliige sageli politsei (täpsustage, kes ja mis põhjustel)
14. Pereliikmed osalevad naabruskonnas korra- ja seaduserikkumistes: kambad, autodega kihutamine, narkootikumide tarvitamine ja/või müümine, vargused, salakaubitsemine (varastatud asjad, salaviin, salasigaretid), prostitutsioon jms
15. Perekond on politsei vaateväljas seoses toimunud kuritegude uurimisega: politsei käib otsimas kadunud asju, kahtlusluseid inimesi jms
16. Muu

Kokkuvõte

Kuidas mõjutab perekonna koostöövalmidus ning suhtumine ümbritsevatesse inimestesse ja keskkonda lapse olukorda? Kuidas see soodustab või takistab lapse ja kogu perekonna olukorra muutumist paremuse poole?